

РУСИН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXX, č. 5 / 2020

• Юбіланта д-р габ. Олена Дуць-Файфер із „русиньскым Оскаром”, Премієв за русиньску літературу Александра Духновіча за польско-русиньскый зборник поезії „Po obu stronach słowa / По обох странах думкы”. Фотка: А. З.

681

СВАЩЕННО
МЪЧЕНИКЪ
ПЪВЕЛЪ
ПОКРОВИТЕЛЬ
РУСИЙСКАГО
НАРОДА

• Благоречений Павел Петро Гойдич на іконі, котру дали намалювати отці Тімковичови і є умістнена у василянськiм монастирью на ул. Ваянського в Пряшові. Її автором є Мірослав Коложварі а фінанчнов добродителюков Гелена Югасова.

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ, Торонтська універсіта, Канада

Округлый животный юбилей высокошкольской учительки, поетки і культурной діятельки – Олены Дуць-Файфер

Олена Дуць-Файфер (Helena Duć-Fajfer) ся народила 9. 8. 1960 в селі Уданін-Уязд Горні в Польщі. Є поетков, літературознавательков, высокошкольсков учительков культурнов діятельков русиньской орьєнтації на Лемковині. Фамелія О. Дуць-Файфер была депортована з Лемковини почас операції „Вісла”.

Зато ся Олена народила за границями родных Карпат – в югозападній части Польщі – у Сілезії, але вернула ся з родічами у 1961 р. на Лемковину, де і здобыла середню освіту. Штудовала на Ягелонській універсіті в Кракові (1979 – 1985), здобыла научны ступні зо славянської філології (магістер, 1985), психології (магістер, 1987), історії уменя (магістер, 1992) і виходославянських літератур (д-р філ., 1997). Публікувала в рамках вшыткых тых дісціплін на темы, споены з Лемками. Велику научну цінность має ей доповнена докторська дізертація, што є першов значного обсягу публікацієв о лемкорусиньській літературі, охоплюючов період дакількох десятироч перед Першов світово в войнов: „Literatura łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku (2001).

О. Дуць-Файфер є єднов з лідрів лемківского возроджіня русиньской орьєнтації, што зачало в Польщі од половини 1980-ых років. Была сполуорганізаторков першых каждорочных фестивалів „Ватра”, што проходили на карпатській домовині Лемків, є авторков двойязычного польско-русиньского зборника модерністичной поезії: „W modlitewnym bluznierstwie” (1985). Од року 2001 учіла язык, літературу і етнографію у рамках новозаснованого програму лемкорусиньских бадань на Педагогічній академії в Кракові (Нажаль, по 16-єх роках работы був тот програм зрушений - позн. А. З.)

Література: Петро Трохановскій, „З лемківським языком першыраз до академічных саль: на 40. літя народжыня др Олены Дуць-Файфер”. In: *Лемківскій календар 2000* (Криніца – Легніца, 2000), с. 138-146.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів” зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 207-208, переклад із українського языка і фотографії: А. З.

ОБСЯГ

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: Округлый животный юбилей высокошкольской учительки, поетки і культурной діятельки – Олены Дуць-Файфер	1
Севериян КОСОВСКИЙ: Красный юбилей Олены Дуць-Файфер	2
Петро ТРОХАНОВСКИЙ: Юбилей з „копом”, але ту не адекватном	5
Проф. ПгДр. Іван ПОП, др. н.: 60 років од смерти єпископа-мученика, благореченого Павла Петра Гойдіча	6
Мгр. Петро МЕДВІДЬ: Наслідник мукачовского єпископа	7
Проф. Др. Михал КАПРАЛЬ, к. н.: Новинка „Карпатска Недѣля” (1938 – 1944)	8
Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, ПгД.: ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2020 ч. 5	13
Юрко ХАРИТУН: Наш край – наш рай: Віршы мої, Струны і віршы, І мені так, Спокійность, Приповідковы орішки, Планета Земля, Квапки поезії, Під стріхов, Такий день, Любов уже така, Почекам, Коли спомяну...	13
Миколай КСЕНЯК: Одповідж собі сам: Понука предкам, Зростаня, Нашы подобы жывота, Літали іскры, Моноліт	14
Елена ХОМОВА-ГРІНЄВА: Уяцькыма дражками: Час, Парелетів час, Яка доля Русина?, Покошена трава, Молгы, Чом так?	16
Марія МАЛЬЦОВСКА: Найкрасша приповідка: Пришелець	16
Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: 100-роча од заснованя Общества русиньских студентів у Празі	21
Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: 55 років од смерти науковця-лінгвісты Василя Латгы	22
Проф. Др. Михал КАПРАЛЬ, к. н.: Минуло 95 років од народжіня підкарпатського русиньского маляря Василя Габды	22
Михал БИЦКО, ПгД.: Перцепція жывота і творчости Енді Варгола з етологічного і етнологічного погляду	23
Наталія МАЛЕЦКА-НОВАК: Нова біографія Варгола зачынаць ся од сцены, коли бизкій він был смерти	25
Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: 30 років од заснованя Общества карпатських Русинів	26
Методологічны інструкції к закону ч. 184/1999 З. з. о вжываню языків народностных меншын у формуляції пізнішых приписів (2)	26
Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: 80 років од смери першого русиньского романописателя Емілія Кубека	32

Красный ювілей Олены Дуць-Файфер

Не єст легко писати ювілейны статі, тым паче, коли маме свідоміст, же дану особу знають в шыроком світі, же певно дахто може і дахто веце про Ню спомнути. Тым більше, коли тота особа зробила гідні дуже для нашого сучасного лемківского світа. Не є і легко рахувати текучых років, коли бесіда тыкат ся жены. А єст ньом наша днешня ювілятка, др габ. Олена Дуць-Файфер, якій 9. серпня/августа 2020 рока выполнило ся 60 років жытя.

Особа діюча на вельох фронтах, про яку можеме повісти, же в лемківском руху єст такой од все. Тото *од все* очывидно даколи мусіло мати свій початок і про тото тіж треба спомнути в ювілейным тексті. Але основнійше тото, што было потім, а што так само продолжат і тепер.

Поворот домів

Зачнийме од *сухых фактів*. Рід Олены Дуць-Файфер выходит зо сел Мохначка по няню і Чарна по мамі. Родиче мали тільки щестя в жытьвовым нещестю, же встигли повінчати ся іщы дома, в 1947 році. Такой піл рока пізнійше были выселены, як вшыткы оставшы іщы на Лемковині жытелі, на західні землі новой, повоенной Польщы. Нашли ся в селі Уданін, близко Срьоды Шлезской (днешне нижньошлезске воевідство). Там, по парох роках

привыканя родичів і старшых четверох братів, вродила ся 9. серпня/августа 1960 рока наймолодша дівка, Олена.

Не змогла *посмакувати* Заходу, бо коли лем трафила ся гу тому нагода, родиче рішыли вернути ведно зо своїма дітми на рідну землю. Ювілятка мала товды другій рік жытя. Дуцьам не повело ся вернути до дакотрого з іх рідных сел, та зачали жыти зас наново там, де Лемкы были на міру тамтых часів толеруваны – в Устю Рускым.

Як раз з Устьом наша Ювілятка звязала своє ціле пізнійше жытя. Ту завершыла основну школу. Пак іздила до середньої школы до Горлиц (скінчыла загальноосвітній ліцей ім. Кромера), котрый дозволил ей піти здобывати дальшу освіту в академіцкых осередках.

• Найвекшыма сполупрацownikами у возроднім русі Лемків у Польщі і Русинів вообщє на світі і довгорочныма приятелями суть Олена Дуць-Файфер і Петро Трохановскый-Мурынка.

Академічка стежка

Олена Дуць-Файфер свої першы студії зачала на Ягайлоньскым Університеті в Кракові, де завершила російську філологію. По третім році, зачала тіж психологію, а по третім році того факультету взяла ся студіювати історію кумшту. Всі три факультеты завершила званьом магістра (1985, 1987, 1992).

Уж в студентскым часі зачала науково інтересувати ся лемкознавством. Ёй магістерскы дисертації односили ся узко до рідных тем, што дозволило іх в пізнійших роках розвивати. На філології представила працу пн. *Życie literackie Łemków po II wojnie światowej*, што як раз было зачатком того, чым Ювілятка найшырше займає ся по днешній ден. З психології писала працу до темы як же близькой поколіню ровесників, а напевно родичів, пн. *Konflikt i współdziałanie – analiza stosunków polsko-łemkowskich*. Магістра з історії кумшту оборонила працом пн. *Ikona św. Dymitra z Salonik z cerkwii w Czarnej (pocz. XVII w.)*.

Дальшым етапом наукової карєры была тіж Ёй альма матер, Ягайльоньскій Університет, де была принята на асистента в Інституті Східнославянської Філології в Катедрі Антропології Літературы і Культуровых Досліджынь Выділу Польоністыкы. Тот пут скінчыл ся докторатом присвячым нашому слову, пн. *Лемківска література в другій половині XIX і на початку XX столітя*.

Але то не конец університетской вандрівкы. По парох роках змогла осягнути габілітацію, што дозволило одкрыти ворота на дальшы стежки фурт розвиваючої ся наукової карєры.

Лемківскій рух

Доходиме до пункту, котрый гейбы мал початок там, де оне – *од все*. Олена Дуць-Файфер в лемківскым соспільным жыттю была присутна барз скоро (смотрячы на ей роки жытя).

Першыраз шыршій публіці вказала ся на першых Лемківскых Ватрах в Горах, котры были незалежним рухом, збудуваным завдякы Ансамбльови Лемковина з Білянкы. Была заангажувана в організацію той шторічної події, шак на акцію не мала далеко, найперше бо Ватра проходила в сусідній до Устя Чарній, а пак в Ганчовій, аж нашла конечно місце в Бортным, до моменту, коли Лемківску Ватру переняли підступом проукраїнськы діячы і од тамтого часу одбиват ся она в Ждыни.

В пізнійших роках ей соспільна робота звязала ся і тырват по днешній ден з двома головными лемківскыма організаціями в Польщы, Стоваришыньом Лемків і Стоваришыньом Руска Бурса в Горлицях.

До того першого не приступила одраз по завязаню в 1989 році, але уж по недолгым часі стала ся головном активістком і членкыньом Головного Заряду на функції заступці ведучого, котру выполнят дотепер.

З Руском Бурсом вязали ей інчы задачи. Через долги роки ведно з інчыма членами той довоєнної лемківской організації довела найперше до реактивації общества, а пак підняла з покійным Богданом Гамбальом (1965 – 2020) стараня, ци адекватнійше повісти – борбу, за зворот будинку Руской Бурсы в Горлицях при ул. Сенкевіча 28, што закінчыло ся успішно в 2009 році. Од тамтой хвилі Руснакы, бурсакы сут уж *на своїм*.

Олена Дуць-Файфер при выже спомянутых організаціях реалізувала через роки успішно ріжны задачи і проекты. При Рускій Бурсі од самого зачатку ест головном редакторком наукового часопису – Річник Руской Бурсы.

Олена Дуць-Файфер то так само лемківска політик, котра через роки старала ся за інтенсивный розвиток лемківскых справ, не смотрячы на протидіяня неприхыльників. По покликаню урядом Польской Республики Спільной Комісії Уряду та Национальных і Етнічных Меншын, Олена Дуць-Файфер была єдном з двох представників лемківской етнічної меншыны. Функцію полнила до 2014 рока.

Лемківске слово

Стисло повязане з науковом діяльністю Ювілятокы, як і роботом на ниві лемківской культуры, было істнуваня на університетскым рівні лемківской філології.

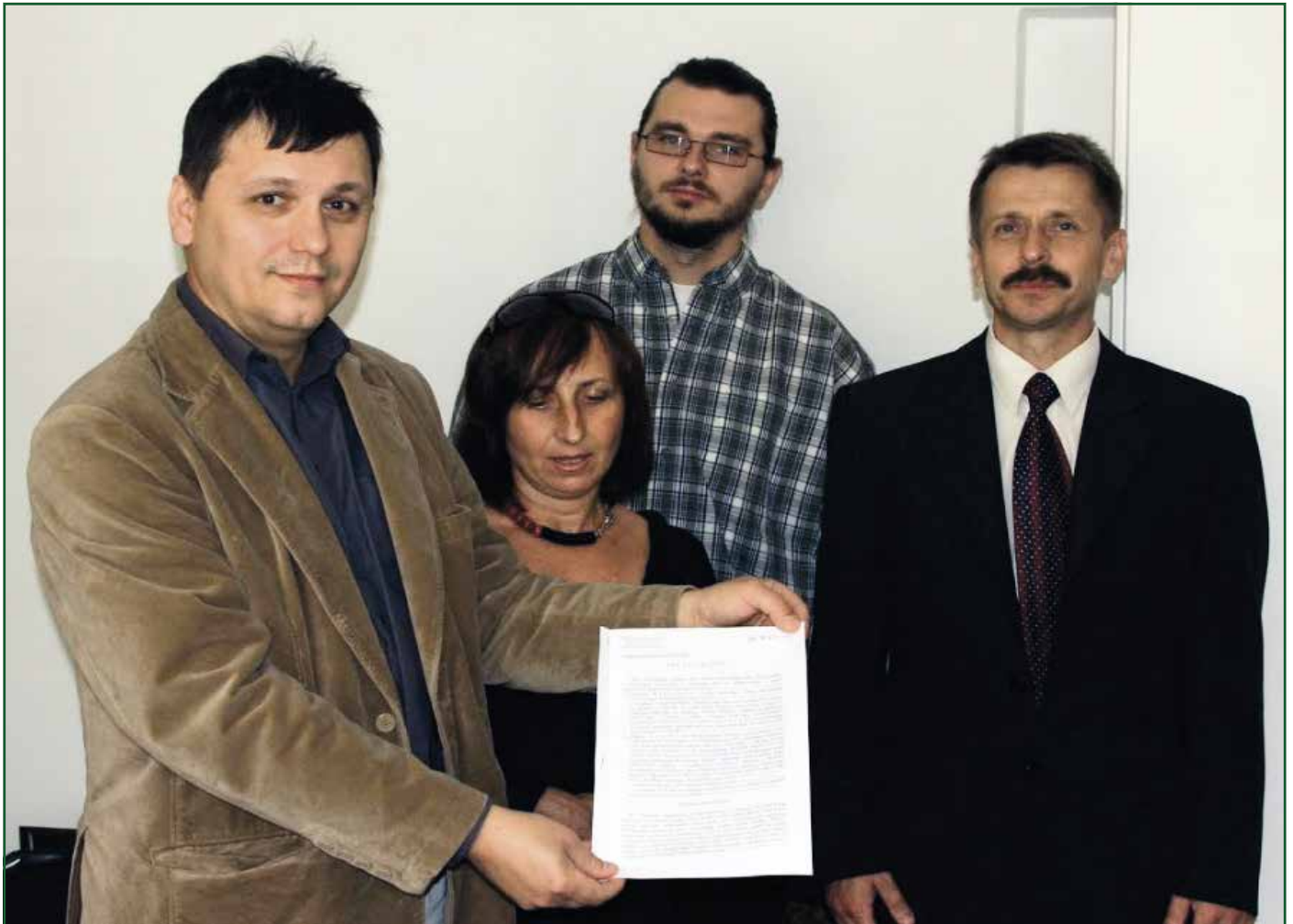
По долгых і нелегких старанях, в 2001 році была одкрыта лемківско-руси́нська філологія в інституті російской філології Педагогічного Університету в Кракові (скорше Педагогічна Академія).

Філологія была закрыта по 16 роках діяльности. Была то єдина в Польщы спеціальніст з культурово-філологічным профільом, розвивана на основі языка етнічної меншыны. За часу свого істнуваня выпустила вельох абсолювентів, в тым так потрібных учителів лемківского языка, тлумачів, редакторів, ци просто соспільных молодіжных активістів. Была важном дійом не лем для академіцкого середовиска, але предовшыткым для Лемків, котрых язык завдякы тому вынесений был на высоты.

З філологіюм, але і ей абсолювентами повязана і ішы єдна титанова робота – Лемківско-польскій вельоконтекстовый словник. Діло тото зачала перед парома роками кінчыти, а по правді зачала дуже, дуже скорше, ішы в 80. роках XX ст. доведно з групом краківскых студентів (в групі тій был м.ін. Богдан Гамбаль). Словник, рыхтуваний Ювілятком, має вказати ся неодолга в полном выданю, котре має быти доступне про каждого, кому потрібне буде послужыня ся лемківскым языком.

Поетеса, літератка

Окрем роботы про лемківске слово, Олена Дуць-Файфер од ранішніх початків робит і словом.

• Олена Дуць-Файфер (на фотці друга зліва) підняла з покійним Богданом Гамбалём (1965 – 2020) (на фотці першый зліва) думку, ці зачати бой за навернутя будовы Руськой Бурсы в Горліцях при ул. Сенкевіча 28, што ся закончіло успіхом в 2009 році. Од тогды Русины, бурсаці суть уж на своїм. На фотці дале є Павло Малецькый і староста Горліцького повіту Мірослав Вендриховіч (першый справа). (Позн. ред.: подля одгаду Б. Гамбаль тримле декрет, яким ся Руська Бурса вертатъ до хоснованя Лемкам, Русинам.)

То една з тых річы, котры ци ненайперше сильно звязали ей з лемківском культуром. Літературна діяльність Ювіляткы за шістдесят років жытя єст богата, не рахуючы той стисло науковой.

Як споминала в єдным з інтервю, свої вершы зачала писати іщы в ліцею. Найперше писала по польскы. Першыраз ей стишкы вказали ся друком в 1983 році в Нашым Слові і Нашій Культурі по польскы і в тлумачыню на українській язык. В 1985 році вышла ей перша збірка поезии пн. *W modlitewnym bluznierstwie*, в двоязычній, польско-лемківській едициі.

Поезия Дуць-Файфер вказувала ся, очывидно, в інчых часописах і публикациях, но про лемківску культуру найціннійшы были першы вершы вказуваны в Голосі Ватры, першым незалежnym друкуваным періодиком, котрый выходил од II Лемківской Ватры. Там, окрема поезии, Ювілятка зачала поміщати свої лемківскоязычны статі. Была істо новым голосом в тамтых часах, коли нечысленны знали рідне писане слово, а тым більше вшыткы доведна мусіли ся го наново навчыти по роках неістнува-

ня лемківского языка в публичным просторі. Пізнійше, тоту думку розвитку писаного слова Олена Дуць-Файфер взяла собі гейбы за мотто, розвиваючи і боруючы ся за русиньску літературу, як фактор продолжаня, істнуваня інтелігенциі, без котрой ніякій нарід не годен ся розвивати.

З нагоды прекрасного ювілею, желаме Вам многих і благых літ жытя і не меньше літ творчой працы!

– Бурсаки і редакторы радия ЛЕМ.фм, (позн. ред.: ку яким ся придають члены редакції Русина, Академії русиньской культуры в Словацькій републиці, як і вшыткы, котры з Оленов сполупорацовали і дале сполупрацюють у воздорнім русі Лемків, Русинів.

(Статю публікуєме в оригіналі – лемківскім варіанті русиньского языка.)

Ювілей з „копом”, але ту не адекватном

Дописы звязаны з жытьовыма річницями нашой днешньої Ювілятки векшыном зачынают ся подібні – од стверджыня, же о Олені Дуць-Файфер тяжко написати вычерпуючо. Найкрасше уял тот трудно-приемный проблем Андрий Копча, пишучы пред десятьома роками, на вельми округлый ювілей нашой Пані Професор обшырный текст, з котрого, акуратні, вступ позволю сой зацитувати:

„Нелегко є писати о кымси хто скінчыл таку округлу і символічну річницю жытя. Тым барже нелегко, же є то жінка, а найтяжше, же є то Олена Дуць-Файфер. Та не іде ту лем о „боязнь” рахуваня років представительці жіноцтва, а по правді – передовшыткым не о тото. В пілстолітю вмісти мож море труду. Коли человек го глядат. А ту маме такій припадок. Кілько бы о Олені Дуць-Файфер не написал, николи не напише ся так, як бы Она на тото заслужувала.”

Сам я, пред тыма же десятьома роками, пишучы для Ней лядвацию, зачал ем од мотто-слів Павла Русина (1470-1517): **На звиточку тым вшытко бы не скликал стильос мій скромный.**

Заправды, не лем на звиточку, а на должезным, розвиваным без кінце папірусі трудно бы было розповісти о жытьовий дорозі, о осягнінях Др габ. Олены Дуць-Файфер. А ту так ся нам трафлят – лем звиточок.

Товды треба речы бодай основне, што задецидувало о Ёй позиції, в першым ряді в лемківскым світі, але і в загально-русиньскым, (Поза основным: старчыт ввойти до інтэрнетового Google, до чого заохочам, жебы видіти шырочезный діапазон ёй діяльности, науковой, соспільной, такой всякой.)

Ту же в першым ряді треба звернути увагу на науковий доробок. Закінчыла на реномуваным Ягайлоньскым Університеті три факультеты – російську філологію, психологію і історію кумшту, завершаючы іх магістерскыма працама заедно на лемківску тему. Зас наголовок докторской розправы звучал: *Życie literackie Łemków w drugiej połowie wieku XIX i na początku wieku XX*. Вышла она монументальном книгом (2001) і нобілітувала нашу *маленькіст* в науковым світі. Габілітувала ся Олена (2012) на основі книжки *Pomiędzy bukwą a literą. Współczesna literatura*

mniejszości białoruskiej, ukraińskiej i łemkowskiej w Polsce (Выдавництво ЯУ). Поза тым є авторком великого числа науковых і популярно-науковых дописів, які были публикуваны в ріжномовных выданнях, а які были наслідством ёй выступлінь на симпозиях, конференциях в вельох державах світа (барз голосным было – і то на самых початках нашого выходжыня до світа – выступліня Олены Дуць-Файфер на міжнародным славістичным конгресі в Гарогейт в Англії (1990), де выголосила реферат по... лемківскы, чым *напсула* вельо кырви нашым опонентам, котры пак клали ій колоды під наукову карьеру.

Ци не ділом жытя Олены было покликаня в 2000 році лемківской філологіі при Педагогічній Академії (пак Університет) в Кракові. І хоц по 16 роках перестала істнувати, прецінабыте за тот час не даст ся перецінити. Зрештом фунгує надале веденый через професор Олену Дуць-Файфер осередок лемкознавчых студий при Ягайлоньскым Університеті.

Вельо років боролася Олена о наше в соспільно-політичній сфері, будучы членом Соймовой Комісії Народных і Етнічных Меншын. Зас на чысто рідным подвірці вельо років была ведучом Рады Фундації Вспераня Лемківской Меншыны „Рутеніка”, долги роки, і до днес заступкыньом ведучого Товаришыня Лемків. Барз близка ёй серцю была і є Руска Бурса в Горлицях, в бою о котру, жебы ся зыстило оне *На Своім*, враз з бл. п. Богданом Гамбальом проминули ій найкрасшы роки жытя.

А што не проминуло? То тото, же є Она все і всяди в борбі о наше днес і заран. І нияк не адекватным є в однесію до Ней, повіджыня *Як по копі...* Не лем зато, же є представителем красшой половины Божого сотвориня, яким є Човек.

З Дньом Ювілею Многих і благых літ Тобі, Олено!

Р. С.: *Выбач, Олено, же не рюк ем словом о електронній гітарі Твойой поезіі, як повіл критик. Не спомнул ем о роках спілпрацы з Бесідом, з Лемківскым Річником. Але ци даст ся повісти о Тобі вшытко?!*

60 років од смерти єпископа-мученика, благореченого Павла Петра Гойдіча

Павел Петро Гойдіч (Pavel Gojdič) нар. ся 17. 7. 1888 у Руських Пеклянах, у тогдішнім Угорським кралєвстві, тепер на території Словакії, умер 17. 7. 1960 в Леополдові, у тогдышній Чехословакії, тепер на території Словакії. Быв священником і церковным єрархом русиньской народной орьєнтації в Пряшівській области.

По скончіню гімназії в Пряшові (1907) учів ся у Пряшівській грекокатолицькій богословській семінарії (1907 – 1908) і в Централній теологічній семінарії в Будапешті (1909 – 1911). По высвячіню за грекокатолицького священника (1911) короткий час служыв у русиньских парохіях Пряшівской области, аж до єго выменованя префектом інтернату про хлопців „Алумнеум“ у Пряшові (1912), потім секретарём (1918 – 1922) курії в Пряшові. У 1922 р. П. Гойдіч вступать до Чіну святого Василія Великого і ставать ся монахом Мукачовского монастыря св. Миколая на Підкарпатській Руси. Служыв як помічник ігумена василіяньского монастыря в Ужгороді (1924 – 1926), пізніше був покликаний назад до Пряшова. На початку року 1927 ся став апостоль-

ским адміністратором, пізніше був выменованый за єпископа Пряшівской грекокатолицькій епархії.

П. Гойдіч ся у значній мірі намагав, жебы ся заховав русиньский язык навчаня в церковно-парохіяльных початковых школах в Пряшівській области, што выкликало протесты меджі націоналістично наладженыма публіцістами і урядниками. Поступно єпископ приходить ку выслідку, же єдинов путєв про обрану перед словакізацієв Русинів Пряшівской области є споїня ся з Підкарпатськов Русєв. Тоту позицію тримав ай у критічных місяцях 1938 р. Таке тверде обстоєваня народных прав Русинів выкликало неспокійность словацькой влады по час Другой світовой войны. Єпископ доконця дав жадость о одход до пензії, але папа римский ей

• На архівній фотографії тогдышні єпископы Пряшівской епархії Грекокатолицькой церкви Чехословакії: (зліва) Павло Петро Гойдіч і Василь Гопко, котры од 50-ых років „уж не ествовали“, были одсуджены і арештованы, а перший із них в Леополдовскім арешті ай умер (17. 7. 1960). Обидвоми по реабілітації грекокатолицькой церкви на нашій території были папом римским Іоаном Павлом ІІ. благоречены.

не прияв, наспак выменовав П. Гойдіча ординарём (владнучім єпіскопом) Пряшівской єпархії (1940). У 1944 р. єпіскоп поміг захранити од таборів смерти стовкы Жыдів, што жыли на території єпархії.

По встановлінню комуністичной влады в Чехословакії у фебруарі 1948 р. П. Гойдіч ся одрік піти на копромис з новов владов. Потім подля прикладу Советського союзу влада комуністичной Чехословакії зорганізувала церковный „собор“ в Пряшові (28. 4. 1950) з цілём ліквідації грекокарлицької церкви, но П. Гойдіч зістає пересвідченим захранцём єпархії. Того самого року був заарештований, обвинений з протиштатного діятельства (окрем іншого, був обвинений з українського буржуазного націоналізму) і в 1951 р. був одсуджений на довшорочну кару. Судный процес із П. Гойдічом був прямо высыланий чехословацькым розгласом.

Умер П. Гойдіч по десятирочу в леополдовскім арешті. (Позн. ред. АРК в СР: **25. 5. 2020 была святочно открыта памятна табла П. П. Гойдічови на мурі того арешту председом словацького парламенту Борісом Колларом і пряшівскым архієпіскопом і метрополітом Словакії Іоаном Бабяком.**)

Мгр. Петро МЕДВІДЬ, ЛЕМ.фм, Пряшів, Словакія

Наслідник мукачовского єпіскопа

Смерть мукачовского єпіскопа Мілана Шашіка пришла неочекованно і в людських очах прискоро. Зіставать нам вірити, же єпархію чекать добрый наслідник своїх попередників. Лемже стопроцентну істоту не маме.

Кедь Ватікан меновав **Мілана Шашіка** за адміністратора Мукачовской грекокатолицької єпархії, котру перевозив од **Іоана Семедія**, був то так дакус шок. На мукачовску катедру мав сісти нелем Словак, але іщі ку тому і походжінём римокатолик. По роках єго єпіскопской службы мож конштатовати, же у Ватікані тогды не зробили хыбу. Єпіскоп Шашік підняв цілу єпархію, она ся стала єго і він ся став цілым своїм животом ей, Ужгород ся став єго домовом і люде в єпархії ся стали єго людми, любив їх еднак як церьков, до котрой був посланий.

Єго менованя мало і іншый розмір. Войну о вплив у єпархії по Семедієви, твердім Русинови, котрый не пасовав українськым націоналістам, не выграло ани проукраїнське ани прорусинське крыло, пришов нестранный чоловік, што може про Русинів не было ідеальным, но все ліпше, як кебы пришов кутый Українець.

Наперек вшыткому Шашік ся не підволив тиску Києва, еднак як **єго русинський попередник, утримовав єпархію самостатнов од української церкви, єпархієв русиньсков.** Хоць є правдов, же єго період був і періодом, коли многы священници зо своїма парохіями зачали служыти по українськы. Но асімілачый вплив, наведе кедь Русины ани не суть в державі узнаны, бы як єпіскоп якбач тяжко овпливнив.

Вопросом є, хто теперь выграць войну о вплив? Менованя помічного єпіскопа **Ніла Луцака** за адміністрато-

Процес канонізації П. Гойдіча був зачатый у 1986 р. з ініціативы Америцької грекокатолицької (візантійской) руської церкви і продовжовали у нім на Словакії у 1995 р. **У 2001 папа Іоан Павел II. выголосив Павла Петра Гойдіча за благореченого.**

Література: K. Barriová a E. Blašková, *Pavel Gojdič, OSBM, grekokatolícký biskup, 1888 – 1960: personálna bibliografía* (Košice, 1998); J. E. Pavel Gojdič, *ČSVV, jepiskop Prjaševskij, 1927 – 1947* (Prešov, 1947); Athanasius B. Pekar, *Bishop Paul P. Gojdich, O.S.B.M.: Confessor of Our Times* (Pittsburgh, Pa., 1980); Мар'ян Поташ, *Життя, віддане Богові: життєпис преосвященного Павла Гойдича*, 2 томы (Львів, 1994-1995); Marián Potaš, *Dar lásky: spomienky na biskupa Pavla Gojdiča, OSBM* (Prešov, 1999).

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ *зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 165-166, переклад із українського языка і доповніня фотографій: А. З.*

ра єпархії затля не пророкує ніч добре. Зіставать нам вірити, же є то досправды дочасне менованя, і в Римі найдуть доброго кандидата на позицію мукачовского єпархы. Але не треба забывати ани на то, же і Шашік був наперед лем адміністратором, а наконєць ся став єпархом.

Ні, не хочеме оцінєвати якости Луцака як душпастыря, но можеме сміло повісти, же якраз він мав при Шашікови подобну роль як єпіскоп Маргітич при Семедієви. „Вырівновав баланс“, жебы Українці были спокійны. Є то просто элемент проукраїнського крыла. **Но покля бы ся став Луцак єпархом, дасть пак Ватікан баланс і Русинам? Не думам.**

Кедь ся днесь бавиме о наступникови Шашіка у функції єпархы, пак мож повісти, же ся бавиме і о будучности – ествованю або неествованю Мукачовской грекокатолицької єпархії як русиньской. Выбером єпархы мож доста вызначно овпливнити і то, ці єпархія зістане нашой традиції, або ці ся стане українськов церьковлєв. Што бы був великий тріумф Києва, котрый ся на анексію рихтує вже 30 років, а єдночасно **бы то значіло вже абсолютну українізацію іщі і той малой части вірных грекокатоликів, котры ся не перестали чути Русинами.**

Але якраз традиція є тото слово, котре бы требало підкреслити. Бо Мукачовска єпархія є іншой традиції, як Українська грекокатолицька церьков. Покля Мука-

чів є навязаний на Ужгородську унію, котру підписали русиньскы священници в тогдышнім Угорьску, киевска церьков виходить із Берестовской унії, і тоты дві церькви ся почас цілої історії розвивали окреме, были окремыма і іншыма церьквами.

Підпорядкованя Мукачова під Київ бы так не было лем проблемов „народностнов“. Оно бы то значіло зніщія Матери Церькви, з котрой виходить далше множество епархій в Европі і Северній Америці. Зніщія Матери, бы значіло то, же ей діти – на ню навязаны епархії у світі, стали бы ся сиротами. **Зніщія Матери бы значіло вирізаня сердца цілому церьковному організму, котрый на Ужгородській унії виріс. І то бы была наша катастрофа, і київске величезне і незаслужене вітязство.**

Зіставать нам вірити, же далшый епарха, котрый дістнае до справованя нашу Матір Церьков, ці уж то буде теперішній адміністратор, або хтось іншый, буде на нашу традицію думати. Же на то буде думати і Ватікан, кедь буде о выменованю епархы рішыти. Же далшый епарха буде достойным наслідником своїх великих попередників, меджі котрых ся записав і єпископ Шашік, а не гробарём епархії, без котрой бы ей діти зістали сиротами.

• *За адміністратора епархії був дочасно менованый дотеперішній помічний єпископ Ніл Луцак, докы не буде встановлений новий єпископ, што затля не пророкує ніч добре. Зіставать нам вірити, же є то досправды лем дочасне менованя...*

Проф. Др. Михал КАПРАЛЬ, к. н., Научно-бадательський іштїтут Антонія Годинкы в Будапешті, Мадярско

Новинка „Карпатска Недѣля“ (1938-1944)*

Од новембра 1938. рока Пудкарпатя позад такой двадцятьручного перебуваня у Чехословацькуй Републіці зачало ся наворачати зясь (до октовбра 1944. года) у состав Мадярщины. Зачали ся нові зміны і у містных медіах. Такой через три дни по І. Віденськум арбітражови 5. новембра 1938. рока (ищи за тыждень до прихода мадярських гонведув в Ужгород) новинка Стефана Фенцика „Наш? Путь“ голосила: „Недавнее распоряжение карпаторусского правительства о закрытии всех русских газет, сегодняшним днем? отмѣняется. Одновременно запрещается издание всех чешских и украинских газет в Ужгородѣ, Мукачевѣ и Береговѣ. Русскія и мадярскія газеты с? сегодняшняго дня на основані ?того распоряжения не подлежат цензурѣ. Постановление вступает в? силу с? момента его опубликования. Ужгородѣ, 4 XI. 1938. С? повѣренія Мадярскаго Національного Совѣта П. Бернат?“¹

По невеликуй павзі (пуд час правленя Августина Волошина) 20. новембра того же рока вуйшло и новое число иншуй русофільскуй новинкы „Русский Вѣстникъ“, котру издавав Андрей Бродій. На первой полосі обявлено было озваня лідера тогдышньої Мадярщины Мікловша Гортія ку новонавернутым Пудкарпатцям: „Русины! Возсіяло над Вами солнце свободы. Ваши долголѣтныя страданія и искушенія окончилися. Ваше мученичество, Ваша крѣпка воля и наша обща борьба привели насъ къ побѣдѣ. Снова свитяють надъ Вами лучи Святой Короны, снова будете жити въ одной державѣ. Любовь и попечение угорской отчины встрѣча-

ють Васъ. Мадярскіе королевскіе гонведы вступаютъ первыми на освобожденные отъ рабства наши землѣ, чтобы защищали и больше никогда не покинули ихъ. Мы заключаеме Васъ всѣхъ живущихъ на сихъ областяхъ въ свои братскіе объятія. Русскій народе радуйся! Да будетъ всюди порядокъ и покой. Не забудьте, что цѣлый свѣтъ смотритъ на Васъ. Да будетъ благодать Бога над нашимъ отечествомъ. Николай Горти регент Угорщины“.

Вступ гонведув генерала ?ейзы Сіглера в Ужгород на двечур 10. новембра 1938. рока ознаменовав зачаток новых порядкув у Пудкарпатю аж до прихода в кунцѣви октовбра 1944. рока воякув Червенуй Армії.² У яри 1939. рока (по 15 марцови) вже ушытко Пудкарпатя было пуд Свято-Стефанськов корунов. На тот час на території края жыло 667 561 особ. З них – 498 290 Русинув (в цілуй Мадярщині доведна їх было на тот час 547 770), што составляло 74,7% од ушыткого обывательства. Окрем сѣго у Пудкарпатю бывали: 9,1% – Жыдув, 8,6% – Мадярув, 3,4% – Словакув, 2,2% – Румынув, 1,4% – Німцюв. За церькувнов належностѣв: 61,9% – Грекокатоликув, 17,2% – Православных, 12,1% – Гебреюв, 6,0% – Римокатоликув.³

У составі мадярськуй державы Пудкарпатя дустало статус регентського комісаріата. Май булш гострі и актуалні про русиньску інтелігенцію вопросы, як и поязані з языковов політиков (а вудты и політиков у сфері масмедій), держава рішала так, ги паровало ї властным інтересам. По прямум воєнськум противеню з січови-

ками пуд Хустом у марцови 1939. рока заказані были догдеедна украинські вуданя. Русофілські новинки експрем'єра Пудкарпатської Руси Андрея Бродія „Русский Вѣстникъ” (пак пуднійше його новинки вуходжовали пуд імнѣм „Русская Правда” и „Русское Слово”) и другого „автономішты” Стефана Фенцика (його новинка у мадярський час именовала ся „Карпаторусский Голосъ”) помалі печатали ся онь до прихода Червенуй Армії в Ужгород у двадцятых число октовбра 1944. рока.

Айбо доміновала у Пудкарпатю у тоті роки (чкода, айбо се був первый и послідній сякий період за вшытку історію края!) русинська періодика.

Майбулшыма и майавторитетныма новинками была спершу „Нова Недѣля” (вуходжовала з 1. януара до 22. октовбра 1939. рока)⁴, пак „Карпатска Недѣля” и „Недѣля”, котрі издавали ся пуд контролѣв Мукачовської Грекокатоліцькуй Епархії, пак пуднійше вуданя Пудкарпатського Общества Наук: „Зоря-Најна”, „Литературна Недѣля” и „Руська Молодежь” (ушытки три друковали ся у рр. 1941-1944)⁵.

Туй остановиме ся на єднуй из сых новинок, вуданю „Карпатска Недѣля”, котра друковала ся в Ужгороді раз на тыждень (у неділю) од 5. новембра 1939. до 20. юлія 1941. рока, и котра, зазначиме, нигда до теперь не была обектом научного изгядованя.

На третей стороні новинки од 5. новембра 1939. рока было зазначено: Редакція: Унгвар, Капитульна ул. ч. 19. Администрація: Унгвар, Епарх. Фунд. Касса. Вудаватель и отвѣчательный редактор: Александер Ильницький. Редагуе: Редакційный комитет [пак пуднійше: Гол. ред. Александер Ильницький. Вудаватель и отвѣчательный редактор Др. Александер Немет. Передплата: на рок 6 п. на поврок 3 п., для селян на рок 4 п. До заграничѣ 8 п. Одно число 10 фил. Книгопечатня УНІО-МИРАВЧИК, Унгвар, пл. Сеченія ч. 24.⁶

Переже выходяча од януара 1939. рока „политична..., безпартійна...” новинка „Нова Недѣля”, як видиме у титульних даных, трансформовала ся у „орган мадярсько-руського братерства”. Майглавна ідеологічна доктрина епархії и містных урядовых структур (друга особа в епархії, „вудаватель и отвѣчательный редактор” „Новой Недѣль” Александер Ильницький, став и другов особов в органах містнуй державнуй власти, зайняв пост главного совітодателя регентського комісаря)⁷ реалізовала ся такой у самум титулови новинки. Властнуй сосполно-політичнуй орієнтації новинка не поміяла: „...ся змѣна относиться выключно лиш на титул нашой газеты, бо внутрѣшний змѣст еѣ, а лѣпше кажучи дух газеты останеся и на дале неизмѣненным. Головною програмою нашою было досѣ выбудованя русько-угорського приятельства и взаимного порозумѣня. Програму же свою старалисьмеся сдѣйствити тым способом, что справедливо высказалисьме свое невдоволення и на одну и на другу сторону, если ктось против вопросного приятельства по нашому обсудженю провинився.”⁸

По зайнятю високуй довжности в державных урядах Александер Ильницький єднозначно опрєдєлив ся ку минулости и будучности края. У своуй програмувуй передовиці „Программа братской сповпрацѣ”, котра была выдрукована у новинці 18. новембра 1939. рока, вун

не прихововав, же: „Вуданя „Карпатской Недѣль” на руськом языцѣ с тою цѣлею появилося 1. января 1939 [тогда сю новинку кликали „Нова Недѣля” – М. К.], чтобы боролося за приключеня Карпатской территории. А по приключеню змагалася „Карпатска Недѣля”, чтобы доцѣльною, провиджающею и освѣтною работою прочистила тѣ руины и пропасти, якѣ в дорогу мадярско-руської братской спольной судьбы, посвяченной столѣтними спольными традиціями, поставила чєско-украинска чужа управа с так великою злобною волею, столько обманами и хитрощами.”

З входжованѣм високуй посадовуй особы у властні структуры процес „выбудованя русько-угорського приятельства и взаимного порозумѣня” выйшов на новый якостный уровень. За ініціативов главного ідеолога епархії Александера Ильницького ся програма мала ся змучнити паралелным выходом новинки мадярським языком.⁹ По його думаню, тото требало чинити зато, „чтобы сим способом и на внѣ проуказовався той дух угроруського приятельства, який проникае все стороны сеѣ газеты, а який она всадити намѣряе и до сердцеѣ своих читателей.”¹⁰ „Из технических причин” мадярська верзія новинки зачала выходити мало пуднійше (од 26. новембра). Читателі новинки нараз передплачовали оба дві верзіі „Карпатскуй Недѣль”. Тым из них, котрі вже єднаков міров познавали русинський и мадярський языки, рекомєдовало ся не хоснований нима екземпляр передавати приятелям вады знакомым, котрі, сяким кіпом, на гадку издателюв, змогли бы не лем отримовати послідні новости, але ай пуднимати свуй інтелектуальный ценз. „Будьме всѣм с любовію до себе и лиш так можно на Карпатской территории выбудовати братерство межи русинами и мадярами!”¹¹ Як видиме, у духовенства Пудкарпатя, котрое и зорганізовало и перепроводжовало в живот нову державну політику, направлену на як лем мож майбыстрое входженя края в економічний и сосполный живот Мадярщины, были вельми прагматичні взгляды на путі будованя духовного капчаня Русинув з Мадярами.

На шістѣх боках новинки формата 400×270 мм подавали ся матеріалы майвеце інформаційного характера и по вечшуй части на містні темы. У новинці было немало рубрик, позерай, наприклад: „Заграничный перегляд”, „Вѣсти из нашего края”, „Новости”, „Литература”, „Переписка редакціѣ” і т. д., котрі, ку тому ищи, обявлялися доста спорадично. Передовиці майчастійше „на злобу дня” подаколи писав сам головный редактор Александер Ильницький, поз., наприклад: „Злостливое заинтересованя относительно одной фотографіѣ” (25 февруара 1940). Информативный стіл титулув тых передовиць ілюструе яковсь міров тематичный и ідейный характер матеріалув новинки, позерай: „Программа братской сповпрацѣ” (19. новембра 1939), „Руський народ не глядае инших напрямов, бо в мадярской отчинѣ все достав горожанскѣ права” (15. юлія 1940); „Преміер-министер Телеки в Унгварѣ провадив переговоры о важных подкарпатских проблемах” (2. юнія 1940); „На закладающих зборах Подкарпатского Общества Наук регентский комиссарь Николай Козма сказав значительну рѣч” и т.д.

Шор инших матеріалув новинки также доста много

повідать за тематику и ідейное содержания публикацій новинки 1939-41 рр., позерай, наприклад: „Карпатска територія выберает одинадцять депутатів”, „Святованя освобожденя изпод чеського ярма в Унгарь”, „Священники не можуть фотографувати под час богослужень”, „Як подпоруе Италия рост своего народа”, „Якое есть число избирательов под Карпатами?” (5. новембра 1939); „Появилася перша угроруська конверзаційна книга” [русинська конверзація про Мадярув – М.К.] (19. новембра 1939); „Подкарпатское учительство може спокойно глядѣти в будущность. [Пудтітул]: С правительственною подпорою зачала выхадити новинка подкарпатских учителей” [„Народна Школа” – М.К.] (11. фебруара 1940); „Регентский комиссарь барон Зигмунд Переньи приняв за крестну дѣтину десятую дѣтину одной перечинской родины” (18. фебруара 1940); „Курс руського языка для мадырских учителей в Унгарь” (15. юлія 1940); „7-го января начнутъся записы на дебременском университетѣ” (29. децембра 1940); „На память навораченя Фелвидеку и Подкарпатья новый мадырский морской корабель похрестили именем „Унгарь” (2. марца 1941), и т. д.

Нараз по навораченю в Мадярщину зачала активно фунговати майглавна отрасль економіки – лісовое газдувство. По довгих роках без роботи Вержовинці дустали реалну роботу у родном краю.¹² Лісові роботи вели ку розбудові комунікацій. За характер газдувськый и образователнуй активности власти у Пудкарпатю тых рокув свідчать інші тітулы: „54 модерно зарядженых филиялок Гандѣ [вседержавный мадырський торгово-кооперативный союз, котрый на зачатку 40-ых рокув практично монополізовав сю сферу економіки края М.К.] заложено на Подкарпатю протягом одного рока” (9. юнія 1940); „Гандя заряджуе в Ужгородѣ готель” (6. октовбра 1940); „С радостею выкупили подкарпатскѣ господарѣ расовѣ сѣрѣ коровы” (17. марца 1940); „Карпатское Центр. Дружество Молока” забезпечить продажу молока на Карпатской території”, „Продовжаея будованя дорог в долинь Тересвы” (2. юнія 1940); „15. мая зачнеся стала лѣтакова доправа на линію Унгарь – Кашша Мишкольц – Будапешт” (12. мая 1940); „25-го децембра рушилися на студію до столицѣ учителей и учительки из Карпатской території” (29. децембра 1940); „Главный совѣтник Ал. Ильницькій подаровав по 1.000 П для СК [Спортивный Клуб – М.К.] Русь и руського театра” (18. фебруара 1940); „Руська театрална дружина достала от министерства культа дозволеня на гру” (17. марца 1940); „Нашѣ жандармы зложили отлично испыт из руського языка” (16. фебруара 1941), „Зигмунд Перень в новой грамматичѣ”¹³ опредѣленный руський язык выголосив за урядовый язык подкарпатского научованя и администраціѣ” (15. юлія 1940) и т. д.

Містна влада, котра контроловала новинку, радо хосновала и доброе за ся слово из-за гатара. Активный газдувськый живот доповнѣвав ся переминами у соціалнуй сфері. У числі новинки за 26. новембра 1939 года, наприклад, „Карпатска Недѣля” обертають ся на паріжську новинку „Temps”, котра надруковала статью за змаганя Мадярщины по розбудованю новонавернутого края: „Мадярскѣ власти велику увагу звертають на охорону

дѣтей. Около 25.000 дѣтей уже достало подпору. Мадярскѣ власти дають поправити старѣ дороги, будують новѣ дороги и мости. ...дало поставити школы с руським языком, кромѣ того в Унгарь дѣйствуют руськѣ мужеска и женска учительскѣ семинаріѣ.”¹⁴

Немалого труда докладали издателі офіціалнуй новинки на то, жебы майтісніше сотрудити з умільсков інтелігенціѣ. „Неділяші”, што так твердо голосили право Русинув на формованя властнуй націі, не годні были не реаговати на досягненя русофілув, котрі у новинках Стефана Фенцика и Андрея Бродія як и на боках їх окремых вудань (по булшуй части поетичных творув) розвивали активное літературное двиганя. На зачатку 1940. рока „Карпатска Недѣля” голосила літературный конкурс: до 15. марца його ушыткі участники мали были загнати до редакціі „по руськи” вадѣ по мадырскы „фейлетон або коротку новеллу”. Як нагадовала новинка, „Тема мае быти из спольной мадырско-руськой историчной минувшины”. Як и на булшуй части тогданшуй Европи, ідеологія и ту, у сякуй делікатнуй сфері, як видиме, доміновала єднозначно и без выбора.¹⁵ Активно сотрудив з новинков містный историк о. Ириней Кондратович, котрый, ги и переже у „Новуй Недѣль”, подавав курті матеріалы за минувшыну края (наприклад: „Святый Вечер перед 26 роками” – 8. децембра 1940); свої умільскі творы печатали Федор Потушняк („Бабина смерть” – 27. октовбра, 10. новембра 1940); Александер Маркуш („Ирину засватали...” – 13. апріля 1941; „Чудо” – 20. апріля 1941) и т. п.

Природнѣ, же дали позур редакторы и покровителі новинки и языковому вопросови, котрый, прямо треба уповісти, все (и у час навораченя у состав Мадярщины) носив ясно выраженный політичный характер. Провбы кодифікаціі русиньского літературного языка на основі живуй бесіды обывательов края з хоснованѣм літературных традицій, што склали ся за послідні два столітя, котрі на зачатку „другого” мадырського періода (1940-41 рр.) были представлені в граматикох пуд редакціѣв Юлія Марины и Ивана Гарайды, критізовали ся гостро русофілами¹⁶ (сторонники украиньскуй ориєнтаціі, хоть лем офіціално, не участвовали в суй дискусіі позад їх повнуй дискредітаціі и заказаности). Ипен ку сым опонентам (русофілам) обертають ся Александер Ильницькій, автор передовуй статі: „Тым панам, котрѣ критизуют з точки погляду великорусской або украиньской грамматику, розумѣся мають выгоднѣйшее положеня як тотѣ, котрѣ науковым пробиванѣем составляют грамматику тутешного народного руського языка, чтобы поступово розвивали и поднимали сей язык на повный уровень литературного языка. Слѣдуючѣ роки безсумнѣво оправдають и дадут правду тым, котрѣ пробивают дорогу, и упадут до анахроничной темноты тотѣ, котрѣ еще днес з висока яко языковѣ знавчѣ критизуют. Нѣ панове! Не мы хочеме выкрутити з правного положеня подкарпатский руський язык, але тотѣ, котрѣ чужу культуру уперто хотят пришити и примусѣти на сей народ!”¹⁷

Фаховой пудпорованя розвоя русиньского літературного языка тримав и єден з майбулш извѣстных в Мадярщині славістув тых рокув Гіадор Стрипський, котрый на зачатку 1941. рока надруковав даскулько ста-

твю з сёго вoпpocа. Пуд псевдонімом „Я. Бѣленький” у статі „Кто бы менѣ помагав в помноженю словаря” вун пише за богатство живуй народнуй бесіды: „Кто о бѣдности его [языка – М.К.] говоритъ, той сам е бѣднѣй, бо не знае его; а то и не чудо, вѣдь школованых людей маеме пару сто голов, опроти тому держитель языка – наш сельский Русин – числить полумилліона душ. Слово люду – боже слово! А вѣрте менѣ: в языковом дѣлѣ народ указуея лѣпшим филологом, як тоты, котрѣ за филологов держаться”¹⁸. На пудтвердження своєю гадкы ученый подае цілый шор астрономічных термінув: „бѣсиця, летавиця, косарь, двое косцѣ, квочка-куричка” и ин. Гіадор Стрипський закликюе до сотрудицтва читателюв новинкы, до „позбираня... до словаря вгодных выразов”, котрых, на його гадку, так хыбить уже извѣстным словарям Чопея, Бокшая и Торонского.¹⁹ За каждое слово, котрого ищи не е в словарѣх, пештський ученый обіцяв доста серіозну на тот час грошову премію – еден пенге. Пак майпозднійше сей автор надруковав ищи едну статью на ипен сю тему „Ци язык народа бѣднѣй?”²⁰. У нуй будапештський етнограф, лінгвіста и товмач подае читаві фактичні матеріалы в керетох окремых тематичных и лексико-семантичных груп: анатомічні терміны, поедні группы лексики на позначованя назв особ и т. п. Перед тым, у яри 1940. рока, Г. Стрипський надруковав доста повеликий (у пятѣх числох новинкы) матеріал „Попы с дяками та церковниками. Позбирайме своѣ анекдоты!”. Як пише автор, „абысьме могли добре познати душу народа, треба нам позбирати всякѣ проявы житя наших Русинов, без огляду на то, ци они веселѣ, ци смутнѣ”. Се, на його гадку, суть „цеголки, на котрых можно буде написати исторію культуры наших Русинов далеко докладнѣйше, як без них”²¹.

Продовжовав сотрудицати з редакціѣв ищи еден Будапештянин: майбулшый ученый Пудкарпатя первуй половкы XX. столітя, дійстный член Мадярській Академії Наук Антоній Годинка. У трѣх януарських числох новинкы 1940. рока пуд псевдонімом „Сокрыницький Сирохман” сей автор надруковав велми поучителну статью „Як выбабрала Вакаро Мигальова сестра с братом, ци як трутит русин русина у ковды, пропасть и погыбель?”²², котра добрі ілюструе добу деградації обычайового права меже представителями, годно быти, едного з майвече архаічных на тот час у Европі русинського народа.

Ипен на сторонох „Карпатскуй Недѣлѣ” обявили ся перві голошеня за образованя Пудкарпатського Общества Наук²³, цілі котрого ищи 2. фебруара 1941. рока у новинці позазначовав познатый на тот час историк Пудкарпатя, активный автор русинського періодичного вуданя о. Ириней Контратович: „...научное изслѣдованя географичных, етнографичных, историчных, языковых, литературных и инших народных вoпpocов Подкарпатя”, што знаменовало собов новый, якостно высшу етапу сосполно-політичного розвою регіона и было пязано з діяльством нового регентського комісаря Мікловша Козмы.²⁴ Сей період пудкарпатській дійстности вусвітлѣвала вже новинка з новым „старым” титулом „Недѣля”, што выходжовала в Ужгороді каждую неділю од 3. августа 1941. до кунця октовбра 1944. рока. Як и „Нова Недѣля” вуходжовала „Карпатска Не-

дѣля” невеликым тіражом – до 1000 егземплярюв. 1939. рока вуйшло пуд сым титулом 9 чисел новинкы, 1940 – 52 числа „Карпатской Недѣлѣ”. За неповні два рокы вуйшло 90 чисел „органа мадярсько-руського братерства”. Друковала ся новинка до 20. юлія 1941. рока, коли обявило ся і 29 число з передовицѣв Александера Ильницького – „Карпатска Недѣля” прощаея из своими читателями”. Ся публикація носила доста явный програмовый характер, и пудбывала результаты работы домінувучого од зачатку навораченя ку Мадярщині русинофільського двиганя у сосполнуй думці края: „Хоть не можеме хвалитися партійною политикою, что есть зрозумѣлою для каждого, кто знае, что на Подкарпатю от часов присоединеня до Короны Св. Стефана политичное житя задля заграничной компликованой политики и задля военных часов анѣ до днешного дня не могла рушитися. Але никто не може заперечовати, что на культурном полю мы досягнули величезнѣ успѣхи.” Додам тельо, же лем на культурном полю, годно быти, же на едном сям полю и проявила ся „Карпатска Недѣля” як майвечша пудкарпатська новинка за час своego вуходжованя.

Майже, зато же новинка пудтримовала са фінанчно державнымя структурами, юй не мусай было особо намагаво дбати за властні фінансы. На се вказуе, наприклад, тот факт, же майже повностю хыбить на бокох новинкы реклама. Ї місто занимали подобні простенькі лозунгы: „Свѣдомый християнин читае лиш християнску прессу!”, „Передплачуйте „Карпатску Недѣлю”!”, „Инсеруйте в „Карпатской Недѣли”!”, „Розширюйте щиро руську и християнску новинку „Карпатску Недѣлю”!

На самый конець зазначиме, же на характер новинкы (часта, мож уповісти, дідактичност, конзервативност у языковых и инших культурных вoпpocox отцюв превелебных, котрі редаговали и были по булшуй части авторами матеріалув новинкы; за політику, ясное діло, не дискутувало ся!) не могли не вplyвати тяжкі военні часы. Доста уповісти, же по зачатку у септембрі 1939. рока войны у Європі возобновила ся в Пудкарпатю цензура, котра фактично знимала ушыткі гострі матеріалы. И до того стримана (не чудо про напуклерикалну и тісно пязану з урядом новинку, котров была „Карпатска Недѣля” од зачатку вуходжованя) програвала у содержателности, а вудты – и у читабельности партійным новинкам русофілув. Сей і характер пудтверджуе и тото, же русинська молодеж вецей пудтримовала ипен русофілскі „Русское Слово” и „Карпаторусскій Голосъ”. Ушыткі позітивні стороны новинкы первых военных рокув (доста ту вспомнити елементарні християнські цінности, што проповідовали ся авторами „Карпатскуй Недѣлѣ”) проявили ся доста скоро. За толерантност ку ближньому, домінованя містнуй тематики на бокох ужгородських новинок и довгый шор иншакых подобных и привичных честнот тых военных рокув гурько и довго вспоминала русинська інтелігенція такой по сконченю II. Світовуй войны, коли у Пудкарпатю зачали вуходити советські новинкы.

Примітки и жерела

- 1 Туй и дале ушыткі цитаты з тогдашніх новинок подаву захранявучы їх графіку и ортографію.
- 2 Хоть за Пудкарпатя сых годов у постсоветський час вийшов

цілий шор книг, позерай, наприклад: Нариси історії Закарпаття. Т. 2. (1918-1945) / Ред. колегія: І. Гранчак, Е. Балагурі, І. Грицак, В. Лько, І. Поп. Ужгород, 1995; Закарпаття під Угорщиною 1938-1944 рр. / [ред. Василь Маркус, Василь Худанич]; Поп Дмитро: Історія Подкарпатської Русі. Ужгород, 2005; Офіцинський Роман: Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939-1944). Київ, 1997; Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939-1945. Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae 9. Nyíregyháza, 2005; и под, мусиме зазначити, же и надале зустало перед изгядователями ищи много нерішених вoпpocув и спорных моментув за непрості военні роки в історії края.

3 Статистика Подкарпатя. *Земледельський календар на высоко-сний годъ 1944*. Составилъ: Михаилъ Демко. Книгопечатня Юлія Фельдешія въ Унгарвѣ. 1943. 31-34.

4 Вецей за сю новинку позерай туй: Капраль М.: „Нова Недѣля”. In.: *Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*. Ужгород, 2000. 234-240.

5 За повное содержаня и характер періодичных вуданъ Пудкарпатського Общества Наук, в тому числі бібліографічної описаня 92 окремых публикацій Общества, позерай туй: *Капраль Михаил: Пудкарпатское Общество Наук. Публикації: 1941-1944*. Вуданяя другое. Ужгород, 2002. 172 с.

6 Титуларні відомости, як и передплатні ціны майже не змінили ся, порувняно з тима, што были зазначені у новинці „Нова Недѣля”, кедь не раховати на вудаленя з титуларных даніх имени єдного з „головных сотрудников” Теодора Ортутая (котрый перейшов на роботу в містний уряд), ай даякуй зміны названя и адреса печатні.

7 Пан Регент Александра Ильницького назначив карпатским головным совѣтником. *Карпатска Недѣля*, 1939, 26. новембра.

8 *Карпатска Недѣля*, 1939, 5. новембра.

9 Первый раз за наміреня вудавати новинку ищи и паралелно мадярським языком Александер Ильницький голосив у другуй половці септембра того же 1939. рока у своєм журналі „Душпастыр”.

10 *Душпастыр*, 1939, № 9-10, 30.

11 Поводом появленя мадярського вуданя „Карпатской Недѣль” отзывается нову передплату. *Карпатска Недѣля*, 1939, 19. новембра.

12 У суй роботі не пишу за економічний розвуй Пудкарпатя на матеріалох изгядованувой новинки, тай не компетентный ем у сьом вoпpocі. Не претендувачу на економічний анализ, туй припомняну лем споминки пудкарпатцув, моіх великолазських сосідув Андрія Рачкулинця и Ивана Гондорчина (родака з Лютуй), наприклад, котрі говорили ми за довгочекані роботи у лісі, на правленю путюв и т. д. нараз по тому, як прийшли Мадяры. Ужгородський юриста Титус Лизак у личнуй бесіді зо мнов споминав, же студентом в 1939 році на выкладаню єдного вагона з лісом муг заробити 24 пенге, а обід у Дебрецені тогды обходив му ся у 60 філерув (1 пенге = 100 філерув). Додам, же мажа (100 кіл) тенгеричі коштовала 15 пенге, єдно число „Карпатска Недѣль” – 10 філерув.

13 Се была перва провба мадярськой власти кодифіковати русинський літературный язык. Сю граматіку складовала „редагуюча колегія”, поз.: Грамматика угрорусского языка для середних учебных заведений. Ужгород: Издание РК, 1940. Майглавну ролю у зладженю суй граматіки зограв о. Юлій Марина, котрый од септембра 1939. рока був главов Пудкарпатського одділа мадярськой міністерії народного вошколованя. Пак пузнійше Иваном Гарайдом была пудготовлена нова граматіка, котра и стала основов языковуй політики у Пудкарпатю, позерай: Гарайда Иванъ, Дръ: Грамматика руського языка. Вуданя Подкарпатского Общества Наукъ. Унгарвѣ: Книгопечатня Юлія Фельдешія, 1940. – 143 с.

14 Послѣ французской новинки: Мадярское правительство продолжает поднесения морального и гражданского уровня угрорусского народа. *Карпатска Недѣля*, 1939, 26. новембра.

15 Конкурс выграв з новелов „Героѣ Новары” Тиберій Жидович, про што сповістила „Карпатска Недѣля” 18. фебруара 1941. года. Тры майліпші творы были одзначені грошовыма преміяма: 35, 25 и 15 пенгув, отповідно за I, II. и III. міста.

16 Так, наприклад, Бродієва „Русская Правда” у двох юльських числах 1940. рока надруковала анонімну рецензію з доста нейтралным титулом „Новая грамматика предписана для школъ и дѣлопроизводства”, у котруй фест критично высловлювала ся на адрес граматіки, котра была приладжена пуд руководством Юлія

Марины.

17 *Карпатска Недѣля*, 1941, 20. юлія. 1.

18 *Карпатска Недѣля*, 1941, 16. фебруара. 4. За Гядора Стрипського-ученого много написав познатый мадярський русиніста Иштван Удварі, поз. хоть лем сю його публикацію: Языковедческая деятельность Гядора Стрипського. In.: Acta Universitatis Szegediensis Dissertationes Slavicae. Sectio Linguistica. XXV. Szeged, 2001. 109-125.

19 Гядор Стрипський споминав за сі словари: Русько-мадярський словарь. Написавъ Ласловъ Чопей. Будапешт, 1883. – 446 с.; Мадярсько-руський словарь. Пѣд редакцією: Емиліяна Бокшая, Юліяна Ревая и Др. Мих. Бращайка. Ужгород, 1928. – 516 с.; Мадярско-руській правничій терминологичный словарь. Зложив: Емилій Торонский. Ужгород, 1925-1927. – 188 с.

20 *Карпатска Недѣля*, 1941, 16. марца. 4. Ся статья найшла одгук: 6. апріля 1941. рока пуд ипен таким титулом „Ци язык народа бѣдний?” подав властні языкові матеріалы Снѣжник [псевдонім Петра Миговка]. Обадві статі Гядора Стрипського, як и подакотрі инші матеріалы з пудкарпатських новинок тых годув, мож перечитати днес туй: <http://zeus.nyf.hu/~kaprally/pdf/1939-1944.PDF>

21 *Карпатска Недѣля*, 1940, 10. марца. 3.

22 Ся статья познатога ученого, ги и инші його публикації по русинськи, котрі обявили ся на боках унгарських новинок у тот час, представлена у книзі, котра недавно увиділа світло світа у Мадярщині, поз.: Годинка Антоній: Час гурше ги вода... Русинські тексты. Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 16. Nyíregyháza, 2005. – 199 с.

23 16. фебруара 1941. рока „Карпатска Недѣля” писала за пудтримку зорганізованя такого общества лідерами русофілув. В ную ишло за письмо до регентського комісаря Мікловша Козмы, котрое написав Михаил Демко. Тот голосив, же вун уедно з Андреем Бродієм и Иваном Шпаком „по 100 пенге жертвують на цѣль „Подкарпатского Общества Наук”. Вецей за фунгованя сѣи чисто русинськой інституції, прототіп націоналной академії наук и і фактичного руководителя Ивана Гарайду позерай у сых публикаціях ужгородського професора-діалектолога, туй додам, приватного влестителя майвечшого и майповного зобраня публикацій ПОН (по бібліотеках Ужгорода и Будапешта зустали лем поедні крихты!) Йосипа Олексійовича Дзензелівського: ПОН і забутий Гарайда. Карпатський край. Ужгород, 1993. №1-2. 12-14; І. А. Гарайда як філолог. Acta Hungarica 1996-1997. VII-VIII роки виданя. Ужгород-Дебрецен, 1998. 144-167. Подаякі публикації подля своей цінности факсиміле вудані у наш час, позерай: Народнѣ пѣснѣ подкарпатскихъ русиновъ. Зобрали Д. Задорь, Ю. Костьо, П. Милославский. Унгарвѣ, 1944. – 112 с. [Ужгород, 1992]; Загальна бібліографія Подкарпатя / Зложили Лелекачъ Н., Гарайда И. = Kárpátalja általános bibliográfiája / Összeállították Lelekács Miklós és Harajda János: 3 додатками: 1. Бібліографія подкарпатской руськой литературы; 2. Бібліографія подкарпатской руськой історії литературы = Загальна бібліографія Підкарпаття / Уклали Лелекачъ М., Гарайда І.: 3 додатками: 1. Бібліографія підкарпатської руської літератури; 2. Бібліографія підкарпатської руської історії літератури / Факс. вид. (на русинській та угорській мовах); Передмова Д. Данилюка (на укр. мові); Післямова В. Падяка (на укр. мові). Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2000. – 214 с. Портр.; Капраль Михаил: Пудкарпатское Общество Наук. Публикації: 1941-1944. Вуданяя другое. Ужгород, 2002. – 172 с.

24 Такой цілоє число новинки, котра увиділа світло світа 2. фебруара 1941. рока (поз. ілюстрацію ку суй статі), было направлено на ознакомленя читателюв з сѣв історичнов подієв у сосполнум животі Пудкарпатя, ініціатором и організатором котруй був Мікловш Козма. За нєго поз. туй: Kozma, Miklós. In.: *Encyclopedia of Rusyn history and culture*. Paul Robert Magocsi and Ivan Pop editors. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2002. 241-242.

* **Статья языково перероблена подля днешной нормы русинського літературного языка в Мадярщині, была опубликована переже на честь 60-літя Павла Роберта Марочія 2006. рока, позерай: Carpatho-Rusyns and their Neighbors. Essays in Honor of Paul Robert Magocsi. Eds. Bogdan Horbal, Patricia A. Krafcik, Elaine Rusinko. Eastern Christian Publications. Fairfax, 2006. 233-247.**

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2020 ч. 5

Дорогы читателі,

хоць я сам іщі не маю таку скушеность, істо мі дасть много з Вас за правду, же ніт векшой радости, як кедь ся народить до родини дітина. До посліднёго дня съте напнуты як струна, не знаючі, як пресні буде дітина вызерати, і ці вшытко добрі допаде.

Думам собі, же є то подобні і з выдаванём книжок... Нянько (або мамка) книжки ся пару місяців снажить о то, абы іх папірєва дітина мала якостный папірь, шумны ілюстрації, міцну ставбу тіла, мусить давати позор на граматику і выїднати з докторами в друкарни термін народжіня. Аж пак прийде день, коли тримлють в руках свою дітину – нову книжку.

Зрадостєв можу ознамити, же не так давно ся в Академії русиньской культуры народило такой шість новых книжок. В Поздравліню Русинів ч. 5 на рік 2020 Вам хочу, дорогы читателі, презентувати три з них: поезію **Юрка Харитун** **Наш край – наш рай**, послідну книжку **Миколая Ксеняка** **Одповідж собі сам** і зборник віршів **Уяцькыма дражками Елены Хомовой-Грінёвой**. Но а к поетічным тройчатам єм придав укажку старшого дїтвача – прозовый текст **Пришелець** авторкы **Марії Мальцовской**, од передчасной смерти котрой 25. септембра того року минуло десять років.

Прошу, прочітайте і повіджте, ці не шумны суть вшыткы! А кедь у Вашім обыстю таксамо чекають дітину, можете послати пару фоток-укажок до Літературного конкурзу **Марії Мальцовской** на найліпшы творы в области поезії, прозы, есеїв і драмы в літературнім русиньскім языку.

Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, ПгД., Центр языків і культур народностных меншын – Інштїтут русиньского языка і культуры ПУ

Юрко Харитун

Наш край – наш рай

Віршы мої

Про когось
образ маляря
соха різбяря
мадона сохаря
музиканта мелодія
про мене поезія
Віршы мої
потїште людей і вы
їх сердца і души
У руках будьте
квітков пахнячов
але не ружов колячов

Струны і віршы

Я не знаю
кілько струн на гусях пукло
Здротованы уж не грають
А кілько віршів згоріло
не найгіршых
рімованых
аж жаль маю
Як спомяну на Карпаты
зачінам писати
зачінають гуслі грати

І мені так

Скоро рано встаю
Прекрасный день
і осінь така
Зберам ся до нашого села
Під лісков не буду зберати
орішки
Їх позберають мышкы
бо прийде зима
Спід Бескіда мені треба
до віршів слова
Без них
як без воды ріка
як пташка без гнізда
І мені без нашой долины так
де тепер тїшу ся і я

Спокійность

Сердце било
за твоім тілом мене кортіло
душа кыпіла
твоя краса магнетом была
Спокійне сердце
спокійна душа
з дітинов на руках

Приповідковы орішки

Поколыше вітрик ліску
упадуть орішки
добренькы, здоровы
Мамці я назберам
дві повны кешені
Меджі нима будуть
і приповідковы
В єднім лікы на мамины болі
в другім човник, весла
плавати до села
а в третім під стріхов
няй буде потїха

Планета Земля

Світ такый великый
не перелетиш ёго за день
Наш край малый
же не можу наше гніздо
найти у нім
Прекрасна планета
наша Земля
літати плавати ходити краса
Коли віджу нашу долину
збуряны села
мушу плакати і я

Квапкы поезії

Поезія інспірація
яка поможе
і порадить
як до любви дорогу найти
Поезія
манна з неба
як фалатча доброго хліба
Квапкы поезії
поможуть кождому
загасити жажду

Під стріхов

Я сам на себе злий
коли не мож слова найти
якы бы пасовали до рядків
розлетять ся як мотылі
ховають ся як мышы у дірі
А мені їх треба
як сіль до віршів
Вечур сиджу під стріхов
чекам коли прилетить
звіздочка моя
Парадов буде у віршах

Такый день

День за днём
і без крыл летить
Свистить
Крутить ся без колес
Бринчить
Кывать ся як колыска
Скрипить
Послухати хочу лем голос ёго
Такый день не добігну босый
Попрошу Пегаса свого

Любов уже така

Із двох камінів твердых
выскочить іскра
Огень горить
треба гасити водов
Нашы дві сердца не треба
коли горить любов
Любов
потічків жрідла
стріберна ріка
погар вина
выпити хочу до дна

Почекам

Твоє сердце
як сонця лучі
лем дотулити ся нёго хочу
Мої палці студены
як цомплі під стріхов в зимі
А мені треба зберати
любовны слова до віршів
почекам як прийдеш ты

Коли спомяну...

Рікы корытом
велё воды протекло
Загатила і гать
а нашы слызы
на дні лежать
Коли спомяну мені гірше
Велё струн
на гусях пукло
не найгрубшых
Велё віршиків згоріло
не найгіршых
Як спомяну на дівчатка
мені ліпше

(Юрко Харитун: Наш край – наш рай, Пряшів: Академія русиньской культуры в СР, 2020, ISBN 978-80-89798-24-7, с. 4-9)

Миколай Ксеняк

Одповідж собі сам

Понука предкам

Карпатьскы драгы, стежки,
Давно вас до землі врізали возы,
Копыта худобы,
Предків босы ногы,
І хоць тоты роки
Одлетіли додалека,
Вы і днеська
Споминате часто,
Як по ваших хырбетах
Пришли нашы предкы
До просторів карпатьскых
І як перед тісячрочами
Під їх копытами
Земля дудоніла
Драга ся кудлила,
І як під вагов возів
Ся брод камяный горбив,
Пінила ся чіста вода,
Де худоба переходила,
І як тогды нечekanі
Голос з высот небесных
Омамив і міло
Ся їм пригварив.
Понукнув їм істоту,

Свої богатства, красоту –
Про день днешній
І про день будучій,
Понукнув їм горы–долы.
Не на коротке годованя,
Но на довге пробываня,
Аж до сконаня.

Зростаня

Без выїднань тяжкых
Предкове прияли
Понуку карпатьскы
І на знак заруку
Стисли собі руки.
Обіцяне поістила,
Про істоту спечатила
Трёма келишками
Перлиста палінка.
Так предкове поступно
Глубоко і густо
Запустили коріня
До карпатьской землі,
Де їх лава гріла.
Запустили певно, туго,
Кедь орали ролі плугом,

В часі косьбы,
При вязаню спонів,
При саджіню стромків,
На цінтерю при копаню ямы
Небіжчікам молодым і старым;
Прияли, бо хотіли спробовати
Высоту над Бескідом одміряти,
Звізды над Карпатами зраховати
І в жрідлах глубку одгадати;
Їх душа просила
Выслуhati завываня вітра,
Голосы піщалок
Пастыря, пастушкы
Спід Пукнутой скалы;
Шуміня трав полян;
Зведавость їх гнала
Спознати медвідя –
Краля простору і звірят,
І хотіли спробовати
Ці ся про юнака Бескіда
Не найде красна, мудра
Кралёвна–невіста.

Нашы подобы живота

Ту ся родили

І роками зріли
 Нашы подобы жывота –
 Свойска култура, обряд,
 Чудесны співы, крої,
 Ту лем ряфали, терли,
 Ту го пряли, ткали дрелих
 На ногавкы, плахты,
 Покровці, канафаскы;
 Ту на вечурках при свічках
 Вышывала дівка квіткасте опліча.
 Ту крайчірь шыв холошні, гунькы,
 Кроїв скоряны керпці і кожухы;
 Ту цімерман обдумовав,
 Як окресати сосну,
 Жебы на міліметрик
 Запасовала до ставбы дому, –
 І го трапило наряджіня,
 Же деревяну церьков
 Сміє збудовати
 Без єдиного клинця;
 Трапить го, як докончіти святыню
 І віруючим спрístupнити престол,
 Де бы і они могли достойно
 Бога хвалити
 Родным словом.
 Світ признавать:
 Ставбы деревяных святынь
 То не є річ нагодна,
 То дійсность законна,
 То діло терпезливости і духа
 То свідительство дідовизны,
 Мудрых предків,
 Яке нам завідять
 І прастары народы світа.

Літали іскры

Предкы вросли до землі,
 Но уж требало обороняти
 Ролі, домы, поляны,
 В лісі тайны стежки
 І быстры бережки
 Перед злодієм, насилником,
 Бранити жывот, правду,
 Зуроднены ланы
 Около Ондавы,
 Лабірця, Попраду,
 Броды розводненой Тісы...
 І в боєвых схватках
 Шаблі часто выкресали іскры;
 Ту часто текла кров
 До землі родной
 І мішала ся з водов,
 Ту часто плакали мамы.
 Божейкалы бабкы
 За боєвниками
 З одділу князя Лаборця,

За павшыма
 Войводы Корятовіча Федора...
 Ту меджі горами
 Сплынув їх теп сердця
 З чудеснов квітков смерека,
 Ту порозуміли клопканю дятла,
 Кедь пасли худобу на лазах,
 Ту спевнёвали драгы, стежки
 При збераню яфыр, терків;
 Ту в деревяных хыжах
 На вечурках при куделі,
 При бзучачім веретені
 Зась о жыла приповідка
 О злых бабах-стрігах,
 О чортови рогатім,
 Як зась і зась пробовав
 На хрест розпяти Ісуса;
 Ту паробок при лампах кліпкачій
 Першыраз ословив свою
 выволону,
 Же пояти бы ей рачів
 За манжелку...
 Так бояжливо ей назначів...
 А она му сміло одповіла –
 Міцніше му руку стисла
 І до танця го по яла.
 Боже, якы то подобы мала
 Чіста ласка!
 Ту і в тріскучіх морозах
 Співали на ледяных мостах
 І цвили квітки ласкы,
 Тогды – хоць навалила зима
 Білы горы снігу,
 Дотримовали звык-парады,
 І по селі зо співами
 Возили свадьяны малёваны
 касты,
 І понукали палінку, колачі,
 Зо шкварками пагачі;
 Понуку Карпат прияли, вросли,
 І – як сонце,
 Кедь ся по небі двигать,
 Ёго міць могутніє,
 Росте,
 Звекшує свою силу,
 Наберать інтензіту
 І ёго лучі ся шырять
 По долинах і яскынях,
 Проникають через щербины
 До темной закутины
 І поступно світ
 Змінять на світлый.

Моноліт

Так нашы предкы віками
 Зросли з Карпатами-Бескидами,

Так наше коріня
 Ся під землєв спереростало,
 Під небом спереплітало
 До єдинства ся зляло –
 В єдину тужбу, в єдно дыханя,
 В єдину радість, плач і страданя
 І вытворили за много літ
 М о н о л і т
 Простору, матерії і духа,
 Котрый ништо не здатный
 Розціпити, ни розтяти,
 Ни до іншой
 – Хоць омного уроднішой –
 Землі пересадити;
 Моноліт,
 З котрого ани найостріше долото,
 Ани заялений молоток,
 Ани найтвердшый млинський
 камінь
 Ани кушчіок не одлупить, не
 одламле,
 Бо є то Боже діло історієв
 спевнене,
 На Дуклі кровлєв спечатене.
 Драгы, стежки нашы,
 Многих наших членів
 Съте завели до далеких країн,
 Далеко од родного села,
 Де на них часто чекала
 Смерть немілосердна;
 І з Америки
 Привезли до родного села.
 Ту ся з нима розлучіли
 Подля обычаїв віры,
 Бо были пересвідчены,
 Же родна земля, родна груди
 Не є така тверда, як чуджа,
 Же під роднов ся легше дыхать
 І на плане ся легше забывать.
 І я на тото памятав
 І завчасу ем ся збачів,
 І жені, сынови, невісті,
 І внукам ем одказав,
 Жебы мнов приправлены
 Жмені камюньской землі
 Мі – в часі розлуку
 Шмарили на труну,
 Бо я і певно вірю,
 Же на ружомберьскім цінтерю
 Ся мі з нєв буде часто
 О Камюнці снити,
 Тепліше лежати і легше дыхати,
 І буду частіше ходив-блудив
 По стежках камюньскых,
 По паствисках і полянах
 Буду співав пісні поляновы,
 Косив лучкы, наповав в Річці коровы.

Елена Хомова-Грінєва

Уяцькыма дражками

Час

Не позерай на час,
вн втече од нас,
не заставить,
не почекаць,
дупоче як сплашений
кннь дорогами.
Потягнеш узду,
поволиш серсам,
повтерааш чело руками,
то нч не платне,
не хопиш живот,
одышов, перелетїв
охабив нас,
вн уж є давно
за горами...

Перелетїв час

Мотыль крыла розкрыв,
зрана поціловав,
квіточкы,
злетїв,
посидїв на плечу
опоеный красов
дївочкы.
Збіліте тїло заганьбыв,
тннь закрыла очі,
она вірила.
Стих голос,
в душі непокій.
Одышла любов,
одлетїв час,
далеко на крылах.

Яка доля Русина?

Перун землю поціловав,
небо почало плакати.
Русин безрадно
стоїть в полю, не є де
перед доджом втїкати.
Душу давить непокій.
Страхує ся о живот.
Сердце жалєм іде
праскнути,
з очей цяпкають слызы.
Я чужїнець – віками дома?
Де ся подїла правда свята?
Нашы предкы на цнтерях,
доля їх дїтей неїста.

Покошена трава

Погласкам очами
дозрїту траву,
одторгну лілову фіалку,
чую ей пах.
Поклеплю оселков косу,
до кужелкы наберу воду,
за зорї жну зеленый лен.
Высхнуте сїно,
зграбам до копы,
звезу під стрїху,
до стодолы дам.
Остануть стебла
на полянах,
колячі, тверды,
аж ногы раняць.
Сміюче сонце
переходить небом,

крыє ся до хмар.
Усинам
змордованый
роботов
днешнєго дня.

Молгы

Закрыли край молгы,
уж приходить зима,
сонечко не грїє,
лем ся так усмівать.
Не росте трава,
бучіть худоба з поля,
паствины ся блищать
морозком од рана.
Пожовтіли стромы
до злата фарбами.
А вітрик танцює
на землі з листочками.

Чом так?

Болить душа,
стратила надїй,
непокій світа долїгать,
тяжить
привалив камннь
жытя, сумлїня,
найти місце,
силу
выйти з темна.
Оставать лем
хопити світло
днешнєго дня.

(Елена Хомова-Грінєва: Уяцькыма дражками, Пряшів: Академія русиньской културы в СР, 2020, ISBN 978-80-89798-19-3, с. 4-14)

Марія Мальцовска

Найкрасша приповідка

Пришелець

Быв доджаный день, як одходили із родного
обыстя. Брану заперли на колодку. Потім ключі од
хыжы однесли сусїдам, повідаючи – дайте позір,
кебы ся дашто стало... Авто одышло. Смутна хыжа ся
понурила до світа своєї самоты. Без ужытку, никому
не потребна. Час уже позначїв ей долю, записав ей до
списку, де уже были записаны і другы хыжы, котры
остали без газдїв у вымераючїх карпатьскых селах...

х х х

Хыжа, де ся народив Петро Гримнак, ся не могла
даколи давно скаржити на недостаток людей. Ту ся
часто стрїчали люде, жебы посидїли, побісїдовали,
главнї по вечерах.

Нянько Петра быв чоловік розумный і погостинный.
Вн все наказовав дїтєм: –Хоць сам не зїш, чужому
почливости дай. Як хтось до них пришов, вн все дав
на стіл тото найліпше, што дома было, все уляв:

– Іджте, пийте добры люде. Бо мы на тім світї лем
на гостинї, на доволенці, а там – на другім світї буде-

ме цілу вічність. Як там піду, уж вас не буду честова-ти. Так є.

Занедовго ся пророчі слова старого Гримнака наповнили. Умер. Як го ховали, та ся зышло ціле село, жебы ся розлучило з добрым чоловіком.

– Такого уже у селі не буде, – казали.

– Міг іщі пожыти.

– Сердце выповіло службу, бо барз любив робити. До послідней минуты собі не дав покій.

– Так так. Кого люде люблять, того і Бог любить. Бере го ку собі.

Петро ся все заслухав до нянькових слов. Велё із того што нянько повідав, ся му потвердило і в ёго животі.

х х х

Петро vyrіc в горах. Там ся чув дома, там не раз сходил хотарь босыма ногами. Там чув пах свіжого хліба, який пекла мама в пецу. Ёго дїтинство пробігало рука в руці з няньком в каждоденій роботі обычайного хлопа, што зараблять на хліб. Як досяг парібского віку, дав ся на зарібкы, жебы якымесь способом поміг дома даяков корунков. Нянько не протестовав, так то ходило і в других родинах.

– Ідь, сынку, кедь ті така воля, – повів му на розлучку, кедь ся зберав з дому за работов.

Хлопці із околиці ся зберали до Чех, та і Петро ся ку ним придав. Спочатку робив лісного робітника у Кырконошах. Нескорше ся усадив у Выходных Чехах в хемічнім заводі, де вырабляли умелы гноїва. Поправді повісти, зато і добрі зарабляли. Він ся работы не бояв, ту платили як ся патрять, бо были приплаткы за шкодливы хемікалії, з котрыма приходили до контакту. На зачатку тото вшытко впливало на Петра депресивно, бо у горах, одкы він походив ся дыхало добрі. Поступні собі звык, живот го принутив.

Петро ся оженив молодой. Нігда ся не поносовав. Взав собі дівку із сусіднёго села, яку доля тыж выгнала до світа зарабляти. Із женов жыли в родинній злагоді. Мали велё сполочного – родный край, споминаня на нёго, еднакы обычаї.

– Ты мі, Наташко, припоминаш нашы Карпаты. Легше мі ту із тобов привыкати, – часто ей гварив Петро.

Досправды, Наташа была як русалка з Буківця, так інтімні знамого Петрови, – мала повны груди, чорноока, з ямками на личках. Лем в ей очах ся таїв смуток. Наташа была сиротов. Може і зато ся залюбила до Петра, оперла ся о ёго великы плечі. Він був статный паробок і поступні ся із нёго формовав добрый чоловік. Быв білой твари, із густым волосём. До работы – як вгень. І сердце мав добре, як горьский потічок. Быв доброй натуры.

У чужім світї ся Петро в першім ряді усиловав выбоёвати собі місце в колектіві добров работов. Робота із хемікаліями бы не мала аж так впливати на ёго молоде, міцне тіло. Він стояв певні, як кар-

паський дуб, што го не зломить жадна буря. Робив так, як го учили дома, жебы ани собі, ани другому не шкодив. Нихто над ним не стояв, не підштыховав го. Петро часто оставав по роботі, жебы зробив порядок на своїм pracovнім місті. Усвідомлєвав сі єдно: Кедь єсь пришов до чужого світа, мусиш двараз веце знати і двараз веце робити, кедь ся хочеш рівнати із остатніма, кедь хочеш жебы на тебе не указовали палцём і не посмівали ся: Сегінь, не годен робити...

– Занедбаєш родину. Нихто ся так не жене як ты. Ту не такы моресы. Ту інакшый світ, – догваряла му Наташа.

– Ты розумиш, Наташко, може ся ті то буде здати смішне, але я хочу вшыткым доказати што зможе хлоп із Карпат, – жартом ей одповів Петро, стискаючи жену. Він ей любив іщі ай за то, же была інакша як ту містны жены, же сі утримала свою дїтинську душу, боязливость. Справовала ся скромні, а так ся ай облїкала.

– Коли ты конечі порозумиш тому світү? – просив ся часом Петро. – Як не будеш сміліша, та тя ту придупкають.

Теперь надышов час, жебы Наташа повіла свої аргументы. Попозерала боком, на свого мілого і проторіко з нёй вышло:

– А чом бы мене придупкали? Тадь мам тебе...

Петро ей був вдячный за такы слова, они вливали до нёго нову силу, жебы міг іти дале допереду.

Наташа, котра ся не знать сперечати, вывжыла присловя:

– Хто високо літать, тот низко падать!

– Я високо не літам. Я просто честно роблю свою роботу. Кебы так робили вшыткы.

Кебы вшыткы так...

Петро був твердо пересвідченый о своїй правді. Упрімна натура. Вытырвалый у роботі, причім мав і обычайну людську радость зо живота... Тым був Петро інакшый як ёго колегове. Жыв стереотіпні, без проблемів. Робив лем тото што належало до ёго повинностей. Петро вшыткым хотів вказати, який він робітний і животаспособный. Вело го вроджене позітивне одношіня ку роботі, практика, а немалов міров ай то, же скончів учнёвску середню школу. Просто фахман. Знав зробити хоцьяку роботу, часто подавав зліпшовакы, што мало позітивный одзвѣв. На такого чоловіка ся не дало не обернути зо жадо-стѣв робити ведучого заводу. Уможнили му поступні штудовати на хемічно-технологічній факулті. Наперед ся став ведучім цеху ч. 1. То позад того, як ёго колишній ведучій Тонда Павоук пішов до пензії.

Як ся дочув, же му в заводі вірять, іщі завзятіше ся пустив до работы. Не бояв ся настолити новы порядкы на своїм цеху. Сам приходжав до заводу о годину скорше, позерав на робітників, жебы міг розознати добрых, од тых, котры ся лем „везуть“. Вшытко тото многым людем кололо очі, бо праві він був тот, котрый поміняв про многых выгоды, уж „забігнуты коляї“. Зато потішующі были выслідкы на концю

рока, што не забыв підкреслити директор заводу Томаш Рзоунок, вираховлюючі успіхы на сполочных концёрочных зборах.

– Значіть, же сьте ня не скламали. А як скушкы? – обернув ся на Петра почас павзы. – Вшытко в порядку?

– Та не є вшытко аж в такім порядку, – одповів Петро. Учіво не все іде до головы. Ліпше робити на цеху. Роки уже не тоты, уж і дость часу перешло од скончіня середній...

– Але ты і скончів. І тогды есь ся бояв, же не скончїш, правда? Теперь ся мусиш учіти. Увидиш, вшытко буде в порядку. Молодым світить зелена, так ся тримай, – камаратьскы поплескав по плечах Петра директор.

Петра то потїшыло. Він сі усвідомлєвав, же ёго робота не была марна. Крок за кроком досяговав успіхы, о яких ся му, як молодому, ани не сніло. Підпоровали го вшыткы тоты, котры вітали зміны, охоту робити. Але не ішло вшытко так, як собі представлєвав і желав Петро, не вшыткы го підпоровали, нашов ся і такый, што ішов неприятельскы протів нєму. Таким був і Вацлав Бергер, який вірив, же функцію ведучого цеху дістане якраз він. Бергера драждала доконця ай весела налада, яку і наперек змыслу про відповідность Петро приношав із собов до роботы. Бергер тыж штудовав на бакалара, но нелюдьскость в ёго натурї го вытисла з кандідатуры на тот пост, хоць він був добрым шпеціалїстом. Ведучім цеху ся але не став. Найвекшов прїчїнов був ёго неприємный характер.

x x x

Надышов день, коли Петро дістав діплом інжїнера – хемїка. При тїй нагодї зазвав сполуробїтників до рештаврації „У білого Пава“. Пришов і Вацлав Бергер. Ани му на розум не пришло попусути радость Петрови, але як вшыткы підняли погары, жебы поздравили новопеченого інжїнера з успішным закончїнєм штудїя, Вацлав не вытримав, пришов ку нєму і засычав му до вуха:

– Слухай, ты ся ту барз не розтїгуй. Ты сі ідь робити порядкы там, одкы есь пришов – на выход... Мы ся ту без тебе обїйдеме, привандровалець єден...

Петро ся заразив. Ліпше бы было, кебы го Вацлав вдарив, як высловив такы слова. Кров ся му тискала до твари, але стримав ся, бо околности не дозволяли зачати словну перестрїлку. Самодїсціплїнов, яку лем доказав в тїй неприємній ситуації устояти, спокїйно повів Вацлавови: – Дїм чоловіка там, де робить, де ёго родина, де ся чує щастливим. Но, а ты? – додав по павзі. – Што тобі ту хыбить?! Чом ты не зїстав на Шумавї, одкы есь родом?

Вацлав попозерав на Петра злостныма очами, обернув ся і пішов ку выходу.

Петро не міг порозумїти тому чоловікови. Же ся не ганьбив таке повісти? Не стотожнєвало ся то з

основныма правилами справованя, не бісїдуючі о тактї. Петро знав і того, же Вацлав ся хотїв стати ведучім цеху. Правї зато ся Петро в ёго очах провинив? Хоць як ся снажив быти покойным, што ся тыкать той пригоды, покоя веце не мав. А як ся із своїма старостяма подїлив із Наташов, она зареаговала по свому:

– І справды, што мы ту робиме? Цї не ліпше бы нам было дома, меджі своїма? Свого слова ту не чуеш. І нашы дїти як кебы были Чехы, хоць я з нима бісїдую лем по нашому, не дарить ся мі їх выховлєвати так, як бы я хотїла, жебы не забывали, кым они суть. Давай, Петре, йдеме мы домів. Там теперь тыж мож робити у заводї, то уж не то, што было колись...

– Но, што ты, жено? – одповів Петро, котрого ся така реакція од найблизшого чоловіка дотулила, померзила го. Чекав, же го Наташа потримать, повзбудить, а она, позерай, вывжыла ситуацію...

– Теперь, коли я ся поставив на властны ногы? Забудь, же ся вернеме. Мы вже ту дома. Ты мі предці розумиш, правда? Як бы не было того заводу, та мы бы ся ани не стрїтили. Видиш, судьба нас споїла не дома, але тісяч кілометрів од дому – в далеких Чехах. Будьме вдячны тому смердячому місту, яке не можу стерпіти, але ани од якого ся не можу одорвати. Як кебы якийсь зачарований круг. Мене тыж тїгать домів, як магнет, ты знаш. Не думай собі, же нї. Але теперь, на стары колїна зачїнати од зачатку? Вже не мам силы...

– То не так, Петре, тадь ты такый хлописко! Я все тобі віровала, же ты міцный. Ты сам мав можность пересвідчїти ся о тїм, як есь штудовав. Але признай ся, же ты нігда не подумав вернути ся, правда?

– По правдї, ани нї, – одповів Петро. – А ку кому ся там верну? Родїчїв уже не є...

– Правї зато. Хыжа стоїть опущена. Мы бы ей оправили. Ты бы ся заместнав у заводї, у котрїм бы есь лем хотїв. Мі бы ся тыж нашла робота, пошт є дость. Жыли бы сьме ліпше, вірь мі, – спокушала го Наташа.

– А главні, жебы дїти не забыли свїй род, жебы дыхали наш свїжый воздух, воздух бескїдських гор.

– Што ті мам на тото повісти? Ты порозумїй, же я мам охабити вшытко, што єм ту так тяжко роздобыв? Думам – у заводї... Обидвое на час затихли.

– Наташко, подьме уже спати, завтра мі треба іти до роботы, – скончів Петро бісїду звичайным способом.

x x x

Правду повісти, Петро справды не часто споминав домовину. Ай кедь ся даколи так ставало, но на то мусила быти важна прїчина. Найчастїше споминав тогды, кедь ся ближыв Святий вечур. Тоды ся му хотїло плакати, або наспак, співати, як малїй дїтинї. Тот вечур він вечеряв із родинов за щедровечернім столом, што ся огыбав під вагов вшелякого їдла. Не хыбовала на нїм ани страва традична, страва родных

– пироги, фасоля, голубки, чеснок і інакшы просты, але зато смачны їдла, котры він колись із своїма родічами вечеряв дома. Як загасили свічку, діти із женов сїдали ку телевизору, а Петро выходжав на балкон. В такый час хотїв быти сам. Позераючи на ночну тму, потїгуючі із цїгаретлі, Петро міцно чув тужбу за домовинов. В такы моменты доконця фізічно одчував скриплїня білого снігу під ногами, чув сверблїня носа од чїстого морозного воздуха. Тихо... Таке тихо было лем в ёго роднім селї. Тихе тихо, котре час од часу перерушовало слабе дзеленчаня дзвінка бетлемців, што ішли за прометенов стежков горї селом. В такых моментах Петра цалком опановав смуток за минулостїв.

х х х

На Святый вечур по вечери Петрова мати сїдала із дїтми на солону і співала колядки: „Коли божа мати по земли ходила“, „Дивная новина“, „Коли ясна звїзда з неба вылетїла“... Мати співала потихы. Было чути, як кебы чїсте стрїбро дзвонило, переливало ся в ёй голосї, котрый потїшав і вливав животодайну силу.

Петро дуже любив слухати материн спів. Він все сидїв коло матери на солонї, тулив ся до ей ніг, і так заспавав, аж покы не заспав. Наперед ся перемїтовав і робив ся, же спить, бо ся му не хотїло лучїти із материньскым ласкавым дотыком і теплом, котре выходило з ей лагодного голосу...

– Мамо, заврта ня не будьте, я буду довго спати, – говорив.

– Спий сыну, поспий собі, тадь завтра Руство. Колядниці прийдуть аж пообїді. Поспий, сынку, поспий...

І він безстаростно, солодко заспавав у материних перинах...

х х х

– Петре, уже давно по півночі. Уж їде гімна, – вырвала го з роздумованя Наташа.

– Завтра тобі треба їти до работы.

– Справды, – схопив ся Петро, – семый януар, то звычайні робїтний день...

Семого януаря, так як каждый день, крачав Петро по заболоченім ходнику, на котрім сніг так як і у цілім тім смердячїм місті, нігда ся не затримає. Хемічний одпад не доволив природї вказати ся в повній красї. Місто сніг скоро ани не памятало. Ай кедь нападає, та одразу пропає, охабляє за собов чорны, брыдкы флекы. Петро обходив млачкы, кашлав, чкало ся му, задыховає ся од той вонюгы... Уже добры двї десяткы років. Конечні увышов до браны заводу, на свій облюблений цех, де смердїло не менше. Лем што ся за ним заперла брана, як кебы з нїго опали вшыткы спомины, як кебы їх ани не было, як кебы николи не ествовала домовина, ани родна мати, ани ей колядки, ніч... Ту в заводї Петро ся понуряє не до

споминаня, але до каждоденных повинностей.

І так ішов день за днїем. Роки за роками втїкали, як сполошаны конї – там дома, на няньковій луці, кедь везли сїно долов берегом.

З ранїшнїго кашлю сї ніч не робив, – нїя ся організм очїстить. Не напудила го ани часта смерть ёго ровесників.

– Маха уже богу душу дав, – давали му знати в заводї.

– Та іщі ани пятьдесятку не мав...

– Што там Маха, але Травнічек – тридцятьпятьрочный, а уже пішов гнити. Інфаркт. То панове, на винї тот воздух, тото смердяче місто нас подусить вшыткых зарядом. Дїтина лем што ся народить, уже дыхатъ тоту вонюгу.

Справы о смерти ёго колегів на нїго тяжко впливали. Жывот приношав новы дні, а з нима і новы старости. Наташа му помагала, як лем знала, як могла. Може зато ся му і в роботї дарило, а може якраз з нїв му не было аж так укрутнї смутно за домовинов. Так ці інакше, успїх здоганяє успїх, аж до того памятного дня, кедь му Бергер зашепотїв до уха:

– Привандровалець!

Петро не був із тых, кого мож застрашити. Він добрі знає, кїлько силы і поту, кїлько розуму він жертвовав у заводї. Знає і тото, же в заводї сї го за то цїнять, внимав, же і вдяка ёго уму завод просперує. Знає і тото, же як інжїнїр – хемїк, він ту на справнім місці. Чув, же нелем він потрібный заводу, але і завод потрібный ёму. Но все му у мысли зарезоновали слова Бергера, котры рїзали сердце як востра костура: – Што ты ту робиш? Роб собі порядкы у себе дома, на выходї...

Може у словах Бергера є дакус правды... Цї справды бы не было ліпше тото ту зохабити і зачати на другім місті? Петро ся не бояє такой зміны. Він бы сї скоро нашов місце. Наташа мать правду, же можности в їх роднім краю уже не такы, як были даколи. Змінило ся і там роздумованя людей, їх ставляня ся ку роботї – една, ку єдній. Наконєць, як всягды. Чоловік ся мїнить під впливом розлічных условїй, а они теперь і там дома овелї ліпшы, як были колись. Теперь бы уже не мусив їти глядати роботу до Чех...

Нїт, Петрови не тяжко за тым, який є ёго жывот. Треба жыти дале, не скаржити ся на свою долю. Петро ся ани не рїхтує дакому скаржити. Він не є із тых. Лем думкы му безперестанно ходять по розумї: А што кебы? Може бы-м дома нашов покїй. І Наташа бы ся успокоїла. Она одколи ся побрала, желала собі, жебы ся раз вернули домів. Ёй ту все тягало, не знати за чїм. Може тыж за спокоєм, за тихом? Цї нашли бы они дома тот, про обидвох так желанный покїй? Петро ся часто вертає ку тїй думці, хоць добрі знає, же люде суть всягды, а де люде, там і непокїй. Меджітым роки ішли і приближыла ся пятьдесятка.

х х х

Петро Гримнак ся розгоднув ославити свою пять-десятку в роднім селі. Зрік ся вшиткого, што про нёго рихтовали в заводі.

Порожня хыжа, як кебы ожыла. Наташа ся чула барз добрі, а діти як кебы хтось выпустив із клітки. Не могли ся набігати, надыхати ся свіжого воздуху... Перепозерали каждый кутик в хыжі і на дворі...

На просьбу мамы вынесли на двір деревяный стіл, котрый Наташа прикрыла святочным обрусом, поставила на нёго букету полёвых квіток і вшеліякы солодкости, котры притяговали восы. Двір ожыв людським теплом, як за часів Петрового нянька, старого Гримнака.

Люде ся вітали: – На здоровья, пане інжініре!

– На здоровя!...

Оле, ту про вас свіжы домашні яйчка – блисли ся в шурцу сусідкы великы білы яйця, якы Петро у обході нігда не відів.

– А мы того року забили троє пацят. Я приніс кус солонины. Ану, покоштуйте... Она, правда не груба, зато смачна, поперерастана мясом, – усміхнув ся найблизший сусід з лівого боку – Тимко.

Добросердечность людей з ёго села Петра несподівала. Він трясучіма руками приймав не філософічны, мудры гратулації, але про нёго дорогоцінны дарункы, бо они были дарованы із щірого сердца тых простых, валальських людей.

Было чути черьканы погариків, і прозвучали слова гратулацій і желань. Як забава была в повнім пруді, хтось приніс гармонію. Коли зазвучали співанкы Петровой молодости, він не вытримав. Потихонькы одышов споза стола. Пішов горі селом і заставив ся аж на цінтерію, на місцю спокою, де одпочівали ёго родічі.

На цінтерію Петро ледва нашов гробы родных, так они позарастали травов, буряном.

– Така наша історія, так ся ставляме ку предкам. Таке бы ся не могло стати в Чехах, – гірко сконшта-товав Петро, лем так, сам про себе... Велё не хыбо-

вало, жебы ся не розплакав. Розгорнув хаща і пере-читав: Ту одпочівать Василь і Влена Гримнаковы. Пустив ся до прятаня гробу. Клякнув собі на коліна і зачав рвати траву, бурян і вычіщати гробы. Палці собі подрапав до кровли, но болість не чув. Болём ся розрывало ёго сердце: Хто за сто років буде знати, де одпочівать порох моїх родічів? Хто несе одповідность за жалостный став того цінтерця?

Петро ся пообзерав навколо. Всягды пановав спокій. Никого не вырушovalo ёго побуріня. Бісідовав лем сам із собов. Із села было чути співанку: Коли тоту команіцію сїяли... Спів ся мішав із шелестом травы, із шумом берез і остро ся врїзовав до Петровой души.

х х х

Быв доджанный день, як одходили з родного обыстя. Брану заперли на колодку. Потім ключі од хыжы однесли сусідам: – Дайте позор, кебы ся дашто стало.

Авто одышло. Смутна хыжа ся понурила до світа своєї самоты. Безхосенна, никому не потребна стара хыжа. Час уже позначів ей долю, записав до списку, де уже были записаны і другы хыжы, котры остали без ґаздів у вымераючіх карпатських селах.

Як одходив з родного дому, Петро ся намагав одповісти на вопрос: Де ся властно чує пришелцём, привандровалцём – у хыжі, яку охабив, але де він знать каждый камінь, каждую закутинку, або там, де на нёго чекать містьскый квартал, робота? Одповідь не приходила...

*(З українського ориґіналу переложыла
Ленка Сопірякова.)*

(Марія Мальцовска: Найкрасша приповідка, Пряшів: Сполук русиньских писателів Словеньска 2012, ISBN 978-80-89441-26-6, с. 40-48)

Выголошенный 7. літературный конкурз Маріі Мальцовской

Од **2. септембра до 13. новембра 2020** Сполук русиньских писателів Словеньска у сполупраці з Академіев русиньской културы в СР і Інштїтутом русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові выписуе **7. рочник Літературного конкурзу Маріі Мальцовской** на найліпшы творы в области поезіі, прозы, есеїв і драмы в літературнім русиньскім языку.

Ориґіналны літературны творы в розсягу од 10 до 20 сторінок тексту (дотеперь нігде неопублікованы) може послати на адресу: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., Інштїтут русиньского языка і културы ПУ, улїця 17. новембра ч. 15, 080 01 Пряшів** каждый автор од 18. року свого віку, жыючій в Словацькій републіці. Конкурз є анонімный, то значить, же каждый автор до обалкы з літературным твором вложить іщі єдну заліплєну обалку, в якій буде ёго мєно, призви́ско, адреса і фотопортрет. Обалкы з мєнами і призви́сками будуть розбалєны председом пороты по оцініню конкурзу (буде го оцінёвати тройчленна порота). Выголошіня выслїдків конкурзу ся одбуде зачатком децембра 2020. Найліпшы роботы, выбраны одборнов поротов, будуть наслїдно оцінены і опублікованы в часописі Русин.

Приправный выбор літературного конкурзу

100-РОЧА ОД ЗАСНОВАНЯ ОБЩЕСТВА РУСИНЬСЬКИХ ШТУДЕНТІВ У ПРАЗІ

Общество карпаторусинських студентів „Возроджіня“ (Общество карпаторусских студентов „Возрождение“ – організація студентів-Русинів російської народної орієнтації в Празі. Общество „Возроджіня“ было засноване у 1920 р. студентами Універсіты Карловой у Празі, векшына з яких была родом із Підкарпатської Руси.

Задачов організації было забезпечити про студентів, што жыли далеко од своєї отчизны, місце про взаємны розговори. Організація мала властны інтернат „Карпаторусское студенческое общежитие“ (меджі Чехами знамый як „Kolej“). Она собі тыж ставила за ціль популарізувати тісны односины меджі Чехами, Словаками і Русинами, але таксамо пропаговати меджі Русинами ідею належности ід російському народу. З тым цілём на поч. 1920-ых років общество організувало на Універсіті Карловій серію рефератів із карпатознательства. Автором рефератів і выступаючим був літературознаватель русофільської орієнтації **Димитрій Вергун**. Общество засновало ай знамый балалайковий оркестер і хор, на челі яких почас дакількох років був **Миколай Кожин**. Організація видавала часопис у російскім языку „Молодая Русь“ (1930 – 1931) і літературну антологію „Альманахъ Возрожденцевъ“ (1933, 1936).

Почас свого ествованя членами общества было коло 700 особ (з них 200 в розлічнім часі жыли в споминанім інтернаті). Меджі найактивніших діятелів організації належали **Штефан В. Анталовский, Алексій Фариніч, Василь Лендел, Иван С. Шлепецький і Иван Мациньский**. В часі німецької окупації Праги, котра ся зачала у марцу 1939 р., общество „Возроджіня“ было заказане, а ёго інтернат конфішкований.

Не позераючи на то, же організація обновила своє діятельство по Другій світовій війні і доконця выдавала новый російскоязычний часопис „Костёр“ (1946 – 1947), хыбовали ей студенти із Підкарпатської Руси, котра была у 1945 р. припоєна Советським союзом ід Советській Україні. Самособов, было ту ай желаня новой комуністичной чехословацької влады мати під своєв контролєв єдину цілодержавну молодежну організацію – ЧСМ (Чехословацький союз молодежи – позн. А. З.). Тоты факты забранили споїню общества карпаторусских студентів „Возроджіня“ із Чехословацьким союзом молодежи (1949).

Література: Л. К. Гумецькій, „Краткая история О-ва карпаторусских студентов 'Возрождение' и его деятельность въ настоящее время“, Іп: А. В. Поповъ, ред. *Карпаторусскія достижения* (Мукачево, 1930), с. 145-158; П. Ф. Команицький, „ОКС 'Возрождение' и студенческие организации“, Іп: Иван С. Шлепецький, ред. *Пряшевщина: историко-литературный сборник* (Прага, 1948), с. 301-307.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 736-737, переклад із українського языка і доданя фотографії: А. З.

• Веджіня Общества карпаторуських студентів „Возроджіня“ у Празі.

55 років од смерти науковця-лінгвісти Василя Латты

Василь Латта (Vasil' Latta) нар. 29 . 12. 1921 у селі Пчолине, в бившій Чехословачії, тепер на території Словачії, умер 27. 6. 1965 у Братіславі, в бившій Чехословачії, тепер на території Словачії. Быв педагогом і языкознателём на Словачії.

Здобувати освіту зачав В. Латта у гімназії в Мукачові (до 1938 р.) і продовжовав у Російській гімназії в Празі (1939 – 1942), Політехнічнім інштуті у Відні (1942 – 1944) і на Ленінградській державній універсіті (1948 – 1952). Скончів ашпірантуру при Універсіті Я. А. Коменьского у Братіславі (кандидат наук, 1957), де учів російський і український язык (1954 – 1965); доцент, 1963). В. Латта був **одборником в области фонології русинських діалектів выходной Словачії. Найвекшу славу му приніс діалектний атлас** (392 карт великого розміру, котрый выкликав значный інтерес меджі словацькыма і українськыма языкознателями іщі перед тым, як робота была опублікована під назвов „Атлас українських говорів Східної Словаччини“ (1991) по многих роках од смерти науковця. (Позн. ред.: ішло о атлас русинських діалектів, але в минулости їх мож было назвати лем – українськыма).

Література: Зузана Ганудель і ін., „Наукова спадщина Василя Латты і дослідження говорів карпатського мовного ареалу: збірник матеріалів“, In: *Наукові записки КСУТ*, № 18 (Пряшів, 1993).

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ **зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 393, переклад із українського языка і звыразніня писма: А. З.**

Проф. Др. Михал КАПРАЛЬ, к. н., Научно-бадательський інштут Антонія Годинки в Будапешті Мадярьско

Минуло 95 років од народжіня підкарпатського русинського маляря Василя Габды

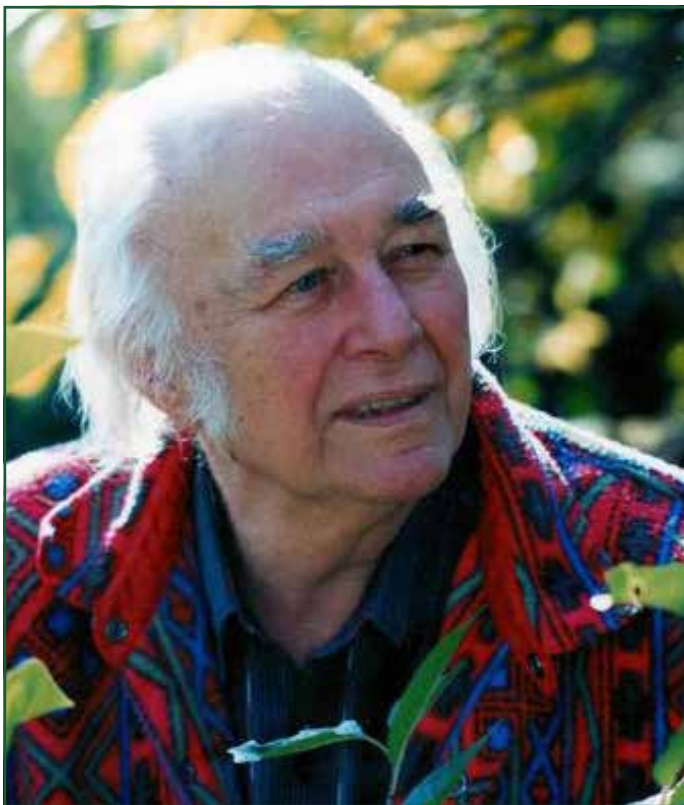
Василь Габда нар. 11. 7. 1925 в Ужгороді, у втогышній Чехословачії, тепер на території України, умер 22. 8. 2003 в Ужгороді на Україні. Быв малярём і педагогом на Підкарпатській Русі.

В. Габда ся учів в Ужгородській гімназії (1935 – 1943), де здобыв першу освіту маляря у знамого Осифа Бокшая. Потім штудовав архітектуру в Будапешті (1944 – 1945) і завершыв штудії в Ужгородськым учіліщу декоративного уменя (1946) під веджінем О. Бокшая, Адалберта Ерделі і Федора Манайла. Учів ся в Ужгородськым інштуті здоконалёваня учітелів і робив як умелець-декоратер у новозаложенім Закарпатськым музично-драматічнім театрі.

В. Габда був єдным із челных представителів Ужгородської школы малёваня. Він був нелем майстром краіномальбы в постімпресіоністічнім штілі, але і

полотен великого розміру історічных архітектурных памяток. Найвызначнішы ёго выставки одбыли ся в Ужгороді (1985) і сусідніх містах выходной Словачії – Кошіце (1985) і Требішов (1995). Роботы В. Габды експонують ся в многих музеях України, але тьж в Росії, побалтських країнах, Мадярьску, Німецьку, Японії, Канаді, США і Венезуелі.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ **зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 105, переклад із українського языка: А. З.**

• Василь Габда: Квітки у квітниках, олій.

Михал БИЦКО, ПгД., Музей модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях, Словакія

Перцепція жывота і творчости Енді Варгола з етологічного і етнологічного погляду

Внимати твір будькотрого умелця є перцепчний процес, котрый є даный лем чоловікови. Зато суть хыбны увагы і інтерпретації, котры замінують перцепцію із рецепцієв. **Рецепція** є од слова рецептор (око, вухо, гаптічны способности), має їх чоловік як і звіря. **Перцепція** є уж психологічний процес, спрацованя рецептором „захопленный“ образ, звук, смак..., котрый чоловік як єдиный живый твор ідентіфікує свідомо вниманєм і рацієм. **Процес естетічної перцепції може естетічно ідентіфікувати форму, обсяг твору, ёго лінеарну композицію, фарєбну композицію, тему, дію...**, што собі выжадує ходем елементарне познання жывота умелця, ёго пережываня, котре є часто главным катализатором темы, способу зображованя..., просто ідентічности і автентічности умелця.

Што вшытко формує, впливать на креативный „продукт“, на ёго твір? Попробуєме часточно розаналізувати, вказати на реалности, на якы наша вытварна теорія прай в контексті з естетічнов перцепцієв часто забывають.

Енді Варгол у своїх многых выробках повів: **„Кедь хочете реалного Варгола, попозерайте ся на мої образы. На верхній площині є вшытко, під нєв ніч.“** Є то камуфлюючий філософічний приступ к реалности. Варгол дослова провокує перцепієнта, іритує в нїм звездавость, жебы під тоту „верхню площину“ ся предці лем понамагав попозерати. Самособов, перцепчно. Так бы ся му одкрыв глубший образ і познання самого умелця, змыслу і посланя ёго твору.

У назві статї сьме увели дві научны дісціпліны, на кот-

ры ся часто забывають. Перша є **етологія**. Наука, котра робить баданя нелем у справованю ся звірят, але тыж чоловіка. Дефіновати справованя ся не є просте. Занимають ся ним і іншы научны одборы і дісціпліны (фізіологія высшого нервового діятельства, бєгавіорізм, психологія, педагогіка, соціална антропологія ітд.) Затоже справованя ся є в основі выслідок многых факторів ідівідуа, барз звязане із ёго самотным світоглядом, філософієв, віров... Знаме, же і архетіп значить первістну штруктуру колективної свідомости як психологічний седімент повтораючіх ся в жывотных сітуацій, задач чоловіка. А прай етологія чоловіка ся шпєціално замірює на штудії людської псіхіки, на справованя ся чоловіка за помочі природознательских одборів і їх інструментів. Людська псіхіка і справованя ся, єднако як людскы фізічны знакы, суть продуктом біологічної еволюції з цілєм найти еволючны функції псіхічных процесів, впливаючіх на справованя чоловіка.

Етологія походить із грецького слова *ÉTOS*, што значить *МОРЕС* (по слов.: *MRAV*). Тот бы ся дав лаконічно задефіновати як сума зажитків, впливів, біопроесів, норм... в онтогенезі середовиска і под., частєв котрого є чоловік як живый твор.

Яке было соціалне середовиско в онтогенезі Енді Варгола? Якы інштінкты, навчаня, позорованя, сексуалны, родічовскы, просторовы імпульзы... врыли енграм в ёго сивий скорі мозгу? Дасть ся тоту вшытко порозуміти тым, што Варгол называє „верхнєв площінов“? Културны і соціалны аспекты, наприклад, гуманной етології в кон-

• *Енді Варгол: Юлія Варголова, 1974, акрілова і сітєдрукарська тінта на полотні*

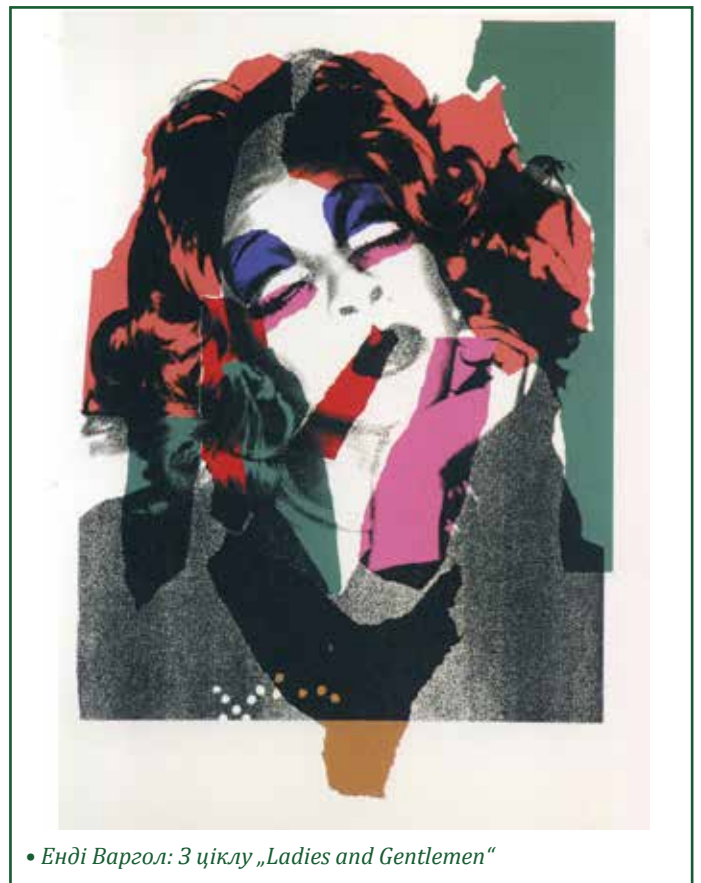
тексті із соціальнов антропологієв, далшыма соціальныма научныма секторами, системами комунікації середовиска, додаючи факты і причіны їх взнику (гестікуляція, міміка, емоції, рефлексы) еднако вытваряли подобу соматічної і психологічної штруктуры ёго особности.

Дость депресівне родинне середовиско допроводжоване дефіцитом отцєвской любви, взник розлічных хворот, біднота, выповіді матери умельця о жыоті в країні їх походжіня (война, голод...) вытваряли і зміцнєвали у малого Андрійка чутя неістоты, страху, комплексы..., што ся завершыло в ёго аж асоціалнім приступі ку чужім людём. Часточну компензацію молодой Варгол глядав в емотівнім споїну зо своєв матірєв, віров в Бога і тугов быти раз богатый і славный. Образы з выповіді ёго матери о роднім краю му по роках послужыли як темы такзваной серії (портфолій) о трагедіях і смерти (образы автогаварій, гаварії летадел, отровы запрічінены зопсутыма конзервами, зображованя людського скелету, електричного кресла...), але на другім боці глядав можности росту своєї суверенности зображованєм славных особностей, або зображованєм прекрасных портфолій квітів в доконалій фарєбній композиції.

Тота сімбіоза етологічных і етнологічных факторів (другый уведжений одбор у назві темы – **етнологія** є еднов із наук о чоловіку, ёго культурі і сполочности) вытворила з молодого аскетічного хлопця дорослого чоловіка, котрому ся сповнив сон славы чоловіка, што ся николи не збавив в дітинстві здобытых невротічных порух, страху., генія, котрый силов асертівіты доказав пережыти і овпливнити світ уменя другой половины 20. стороча. Хоць болестно, суперечливо, гранічно меджі жывотом і смертєв, наконець вмер по баналній операції жовчника. Пережыв скоро фаталный атентат, котрый му способив тырвалы псіхичны і соматічны наслідкы, котры наповнили обсяг ёго слов: *„Кедь ся іщі раз дістану до шпыталю, уж ся не верну...“* Може є так, як в припаді высловів: *„Не вірю на смерть, бо кедь прийде, уж ту*

не сьме“, або: *„Смерть є якбы дахто одышов до супермаркету і довго ся не вертав. Аж ся наконець не вернув...“*

Проблематіку етології і ентології в контексті з перцепцієв жывота і творчости Енді Варгола ем не выбрав нагодно. Поважую скуточне познаня жывота і творчости Енді Варгола посередництвом вытварной теорії і критікы за недостаточне. Нажаль, час нам не доволює глубше підкреслити подобу етологічного і етнологічного баданя жывота і творчости Варгола так, абы сьме перціпіента увели до чім ліпшого світла познаня реального Енді Варгола (Андрія Вархолоу) і самого змыслу заповіту, котрый охавив як чоловік „...походячий зникады...“, умелець про котрого быти добрым умельцем значіло быти обычайным робітником і обходником уменя, перетворителєм обычайной баналности на вытвор уменя, простор про уменя, простору на образ, котрый поважовав лем як рівноцінну часть комплексу – „простор про образ“. Із свідомостєв і незнанєм вшыткого, што му дало ёго родинне оточіня, віровызнаня, выхова, сучасно з тым, што од нєго жадала машінерія умельцького обходу, котра го і так не доказала споїти до єдного цілістного креатівного медія, але зістав двоїтов „формацієв значкы“ ЕНДІ СУПЕРСТАР і АНДРІЙ ВАРХОЛА, сын простых людей народжєных у малім русиньскім етніку на северовыході Словакії, в малім селечку Микова. Там, одкы ся „... походить здакады“, де жыли „... красны люде“, про котрых біда, хвороты терпліня і смерть были на деннім порядку. Як і людьскы лебкы в навколишніх лісах здалека видителны як білы грибы –позостаткы войны, боїв. Споїти тото вшытко до єдного жывого креатівного медія было чудо. Не знам, ці ся то дасть назвати інакше як геніальность. Або шалєнство? Фікція?... Выходить так, же найідетіфікованішым зістане лем ЕНДІ ВАРГОЛ...

• *Енді Варгол: З ціклу „Ladies and Gentlemen“*

Наталія МАЛЕЦКА-НОВАК, ЛЕМ.фм

Нова біографія Варголя зачынат ся од сцены, коли близькій він был смерти

Коли Варголь мал 39 років, оциганил смерт, зато што высокої клясы італіяньско-американській хірург успішні го оперувал. Од того моменту жытя найславнійшого Русина зачынат ся найновша біографія Енді Варголя авторства Блейка Гопніка пн. «Варголь». Книжка трафіла до продажы перед місяцом.

3. червця/юнія Варголь нашол ся на операційным столі в Ньюйоркскым Шпыталі Колюмба зато, же Валері Солянас пострілила артисту на Юніон-Сквер на Мангатані. Уратувал го дохтор Джузеппе Россі, выспеціалізуваный в операциях на одкрытым серці і лікуваню постріловых ран. «Думал, што Варголь є бездомным з Юніон-Сквер» – повіл Блейк Гопнік, автор книжки «Варголь», новой біографії печатаной кінцом квітня/апріля тр.

Заплата в образах

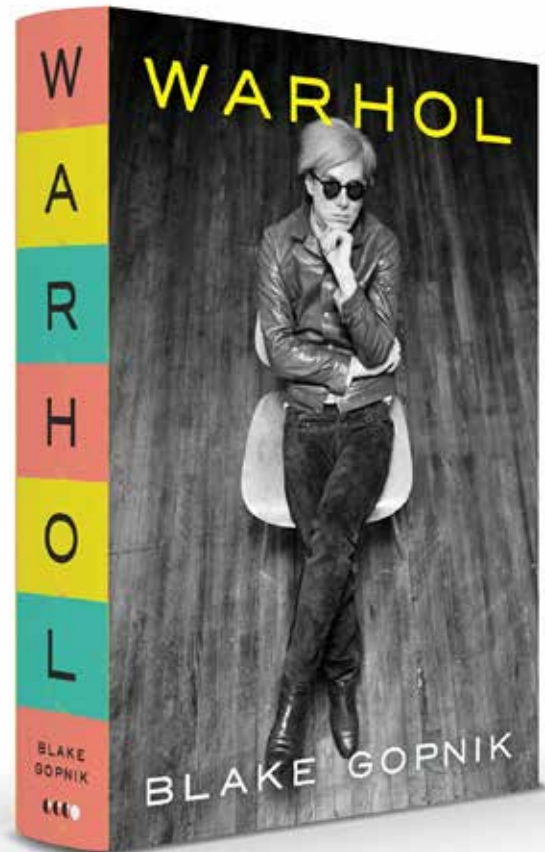
Блейк Гопнік, бывшый критик штуки «The Washington Post», жытель Нью Йорка, присвятил сім років на збераня матеріялів і писаня Варгольовой біографії, влучаючы в того долги дни проведены в архіві Музею Варголя з Пітсбургу. Книжка зачынат ся жывым описом того, як дохтор Россі выратувал Варголя од смерти. Сім років тому Гопнік был присутный вчас інтервю, котре дохтор Джон Раян, емеритуваный хірург з Сіетль і історик медицины, провюл з дохтором Россі. «Перешли через вшыткы розтинаня і швы, котры др Россі зробил вчас той 5-годинной операції. Рішыл єм, што то мусит быти початок мойой книжки» – спостерюг Гопнік. Кед бы Варголь істо вмер в 1968 році, то «ніколи бы сме не мали магазину 'Interview', його робіт в телевизії, образів Rorschach, Тайной Вечері ци образів камуфляжу» – повіл Гопнік. «Варголь на все остал бы лем артистом поп» – додал.

Коли Варголь выздоровів, выслал 1000 дулярів до дохтора Россі, але чек одшмарено. Габінет выставлял рахунки на артисту, але без успіху. Єдного дня в місце чеку, до мешканя дохтора Россі в Нью Йорку достарчыли сім образів Мерилін Монро і некотры з баньками поливки Кампбель. «З початку дохтор іх нияк не хотіл» – повіл Гопнік. Пізнійше завісил образы, а він і його славный пацієнт, оба вроджены в 1928 році, заприязнили ся.

Роки досліджынь, тисячы годин бесід

«Значыня штуки Варголя залежыт од того, як жыл і кым был» – пише автор біографії Б. Гопнік, «зато дрібниці його біографії сут важнійшы, як в примірі якої-небуд інчой персоны культуры». Гопнік досліджат вшытко вдолж і вшыр, од дітинячых років і вихованя серед робітничой клясы в Пітсбургу як дзецко емігрантів через початкову кареру ілюстратора в комерційній штухі аж по його тотальне зануріня в «перформенсі» бытя артистом в товаристві славы і звідорства.

Гопнік пенетрує контрасты і радикальний геній Варголя, котры спричынили зреволюціонізуваня нашого світа культуры. Операючы ся на роках досліджынь в архівах, бесідах з сотками жыючых Варгольовых приятелів, любителів і ворогів, Гопнік оживлят особовіст, котра

надале захоплює світ. Знали го як солодкого і дбаючого о своїх близьких, але тіж маніпулятора з твердым сердцем, был візійонером, кед іде о авангарду, заедно любительом кічу, был вірний церкви, так само як охочым до грішыня скептичным циніком. «Варголь» дає солідный образ мужчыны і артисты, котрый консеквенті протиставлял ся легкой категоризації і котрого жытя і творчіст фурт маюл вплиня на нашу культуру і соспільніст.

О авторі

Блейк Гопнік вродил ся в Філядельфії в 1963 році. Єст ціненым критиком штуки. Од 2011 рока мешкат в Нью Йорку. Скорше через десят років был головным критиком штуки в «The Washington Post». Тоту роботу попереджала функция артистичного дирекотра і критика в Канаді. Зробил докторат з історії штуки на Оксфордскым Університеті. Пише на темы тыкаючы естетики – од гамбонжы по гастрономію.

(Публікуєме в оригіналі – лемківскім варіанті русиньского языка.)

30 РОКІВ ОД ЗАСНОВАННЯ ОБЩЕСТВА КАРПАТЬСЬКИХ РУСИНІВ

Была то сполоченьско-культурна і політична організація Русинів України. Общество карпатських Русинів было засноване в Ужгороді у році 1990 і была то перша русиньскы орьєнтована організація Закарпатя (Підкарпатської Руси) по Другій світовій війні.

Їй председом-закладателём був **Михайло М. Томчаний**, сын знамого у повоєновім часі україноязычного писателя **Михайла Томчанія**. Пресовым органом общества была новинка „Подкарпатська Русь“, што регуларно выходила од 1992 р. Общество карпатських Русинів є єдним із закладателів **Світового конгресу Русинів** (1991) і єй ведучого органу – **Світової ради Русинів**

Не позераючи на то, же першорядов задачов організації была задекларована популяризація русиньского народного самоусвідомліня за помочи публікацій, культурных акцій і фоклорных фестивалів, занедовго общество зачало функціонувати як політична лобістична група, главно почас председованя **Івана М. Туряницї** (1992 – 2001). В тім часі діяльність організації было наміряне на здобытя автономії Підкарпатської Руси в границях України згідно з выслідками референдуму, што прошов у децембрі 1991. Із членів общества была сформована Тымчасова влада, што выбрала Івана М. Туряницю єй премером (1993).

Скоро повна переорьєнтація лем на політичне діяльство, але тыж взаємны незгоды меджі членами общества запрічінили внутрішній конфлікт в середині організації. Фактично, тепер ся Общество карпатських Русинів (варіант назвы: **Общество підкарпатських Русинів**) розпало на дакілько організацій, якы діють на уровни Закарпатської области України і в єй регіонах. Найактивнішыма меджі нима суть Мукачовска і Свалявска фі-

• *Председа Сейму підкарпатських Русинів – Др. Євгеній Жупан.*

ля. У 2000 р. ся на областній уровни тыж створили дві організації: політично орьєнтоване **Общество карпатських Русинів** і заміряне главно на сполоченьско-культурне діяльство **Общество підкарпатських Русинів**. Тото общество є членом **Сейму підкарпатських Русинів (Сойму подкарпатських русинів)**.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 737-738, переклад із українського языка і доповніня фотографії: А. З.

Методічны інструкції к закону ч. 184/1999 З. з. о вжываню языків народностных меншын у формулаціях пізнішых приписів (2)

Уряд влады Словацькой републікы (дале лем „уряд влады“) подля § 7а абз. 1 закона ч. 184/1999 З. з. о вжываню языків народностных меншын у формулаціях пізнішых приписів (дале лем „закон ч. 184/1999 З. з.“) в сполупраці з одборнов комісієв на апликацію закона о языках народностных меншын выдає слідуочі методічны інструкції к закону ч. 184/1999 З. з. о вжываню языків народностных меншын у формулаціях пізнішых приписів (дале лем „методічны інструкції“):

12. Фізична особа – podnikateľ

На основі § 2 закона ч. 455/1991 З. з. о жывностнім подниканю (жывностный закон) ся жывностєв розумить неперерывне діяльство реалізоване самостатно, у властнім мені, на властну одповідность, з цілєм досягнути профіт і за условій становленых тым законом. Подля § 5 того закона може жывность реалізувати фізична особа (жывностник), кедь сповнить условия становлены тым законом. Про потреби того закона ся словацьков фізичнов особов розу-

мить фізична особа з місцєм бываня, котрым треба розуміти стабільне бываня на території Словацькой републікы.

13. Поданя

Поданєм ся розумить акт обчана адресований органу верейной справы в конкретнім уряднім ділі. Поданєм ся може процес зачати і поданя мож подати і в рамках процесу, котрый уж проходить. Крітерії поданя регулує общій припис о справнім процесі⁵ або окремы законы. Наприклад, кедь обчан СР зачне процес в ділі зміны мена ці при-

5 § 19 закона ч. 71/1967 Зб. о справнім процесі (справный порядок) у формулаціях пізішых приписів.

звіска, поступає на основі закону о матриках. В припадї заложїня, зрушїня або перерушїня живности ся поступає в згодї з живностным законом, при передкладаню жадости о поволїня ставбы ся поступає на основі ставебного закона і т. д.⁶

14. *Одповідь на поданя*

Одповідь на поданя є акт органу верейной справы в слїдуєчій комунікації з обчаном, котрый є реакцієв на поданя обчана. Одповідь на поданя не є лем одповідєв, котров ся поданя выбавить, але і вшыткы поступны акты органу верейной справы в комунікації з обчаном. Одповідь на поданя може быти устна або писомна.

15. *Верейна листина*

Під верейнов листинов ся розумить писомный документ выданий на основі закона штатным органом або іншым органом верейной моци в рамках єго компетенції, котров ся створюють, мінать або рушать права або повинности або ся потверджує їх vznik, зміна або зник, або потверджує ся тотожность особы або діл, їх став, характеристика або способность або правом хранены інтересы⁷, як і листина, котра є окремым приписом выголошена за верейну⁸. За верейны листины ся поважують наприклад рішїня выданы в справнім процесї, обчаньскы легітімації, паспорты, документи о здобутій освіті, але тыж далшы урядны документи выданы органами верейной справы, наприклад ставебне поволїня, потверджїня о сталім місті бываня, як і розлічны іншы потверджїня, поволїня, ліценції, декларації, позиції/посуджїня, сертифікаты, легітімації і под.

16. *Рівнопис*

Рівнопис є єдным з дакількох екземплярїв того самого документу, з тотожным обсягом як вшыткы остатні екземплярї і має єднаку юридїчну релеванцію як остатні екземплярї того документу.

17. *Урядный формуляр*

Під урядным формуларєм подля закона ч. 184/1999 З. з. ся розумить невыповнений переддрукований документ, бланкета, приправлений органом верейной справы, до котрого потребны дата выповнить обчан СР. Урядный формуляр може быти приправлєваний централно – централным органом штатной справы і дїстрібуований органом містной штатной справы або прямо органом верейной справы. Взор урядного формуляра може быти становлений общо обовязным правовым приписом або прямо органом верейной справы.

18. *Участници процесу і особы, котры берут участь на процесї*

Особы, котры берут участь на процесї, суть участниками процесу, заінтересованыма особами і другыма особами, котрых ся процес дотыкать. В шпеціфічнім припадї то може быти справный процес. На основі другой части третєго розділу (§ 14 аж 15а) закона ч. 71/1967 Зб. о справнім процесї (справный порядок) у формуляціях пізнішых приписів (дале і як „справный порядок“), участником

процесу є тот, о кого правах, правом храненым інтересах або повинностях ся має їднати або кого права, правом хранены інтересы або повинности можуть быти рішїєм прямо засягнуты; участником процесу є ай тот, хто твердить, же рішїєм можуть быти прямо засягнуты єго права, правом хранены інтересы або повинности, а то аж до часу, покы ся превкаже opak. Участником процесу є і тот, кому окремый закон такий статус признає.

Заінтересованов особов є друга особа, котра на основі закона має право брати участь на процесї або єго части.

19. *Назва села/міста*

Село/місто і єго часть має свою назву. Назва села/міста і єго частей ся уводить в штатнім языку. Означїня села/міста в іншім языку регулує закон ч. 184/1999 З. з. Назву села/міста становлює або мінить влада СР наряджїнем; назву села/міста мож змінити лем зо згодов села/міста. Село/місто, котре vznikне злучїнем сел, має справила назву єдного із злучованых сел/міст. Покля злучованы села/міста не становлять в договорї о злучїню сел/міст назву нового села/міста, бо ся на нїм не згодли, запропонує єй Міністерство внутрішніх діл СР. Вынятково мож становити і зложену назву села/міста. Село/місто, котре vznikне розділїнем села/міста, має справила назву, котру мала часть села/міста. Покля нове село/місто не vznikло з бывшой части села/міста, становить ся єго назва подля назвы містной части, подля назвы визначного природного утворїня, яву або історїчної подїи звязаной з територїєв села/міста або нежыючов визначнов особностєв. Неприпустна є назва села/міста і назва части села/міста, котра є довга, дупліцїтна, уражаюча моралку, релїгїйне або народностне чутя або не корешпонує з історїчным розвоєм територїї⁹.

О зміні назвы села/міста може сельске/містьске заступительство выголосити містный референдум. Выслідкы містного референдуму суть платны, покля на нїм брала участь холем половина волїчїв з правом голосованя і покля рішїня было прияте на основі веце як 50% платных голосів участников містного референдуму¹⁰. Покля ся в містнім референдумї высловить згода зо змінов назвы села/міста, влада СР може вырїшыти о такий зміні назвы села/міста.

20. *Означїня села/міста в языку народностной меншыны*

Означїня села/міста в языку народностной меншыны ся вживать на місцях і способом становлєным законом ч. 184/1999 З. з. Подля § 2 абз. 2 того закона, список сел/міст, як і список назв сел/міст в языках народностных меншын становлює наряджїня влады СР ч. 221/1999 З. з., котрым ся выдавать список сел/міст, в котрых обчане СР, котры належать к народностній меншїні творять найменше 20 % жытелїв у формуляції наряджїня влады СР ч. 534/2011 З. з. з 19. децембра 2011. На місцях становлєных законом вживають ся означїня сел/міст в языку народностной меншыны у формї уведженїй у тім наряджїню. В згодї з § 4а закона ч. 184/1999 З. з., котрый ся дотыкать містного

6 Наприклад закон ч. 154/1994 З. з. о матриках, закон ч. 455/1991 Зб. о живностнім подниканю (живностный закон), закон ч. 50/1976 Зб. о територїалнім планованю і ставебнім порядку (ставебный закон)

7 § 131 абз. 4 закона ч. 300/2005 З. з. Трестный закон у формуляціях пізнішых приписів.

8 Наприклад закон ч. 224/2006 З. з. о обчаньскых легітімаціях і о зміні і доповнїню дакотрых законів, закон ч. 647/2007 З. з. о цестовных докладах і о зміні і доповнїню дакотрых законів, закон ч. 245/2008 З. з. о выховї і навчаню (школьський закон) і о зміні і доповнїню дакотрых законів.

9 § 1а закона ч. 369/1990 Зб. о сельскім/містьскім зряджїню у формуляціях пізнішых приписів.

10 § 11а закона ч. 369/1990 Зб. о сельскім/містьскім зряджїню у формуляціях пізнішых приписів.

референдуму о зміні означіння села/міста, може село/місто формов голосованя своїх жителів вирішити о зміні означіння села/міста в языку народностной меншыны уведженій в наряджіню ч. 221/1999 З. з.¹¹

21. Доправны значкы з означінём в языку народностной меншыны

Доправна (дражна) значка з означінём в языку народностной меншыны є значка означуюча зачаток села/міста і конець села/міста в языку народностной меншыны¹². Подробности о доправных значках означуючих зачаток села/міста і конець села/міста в языку народностной меншыны регулує ст. 6 *Информатівны смеровы значкы* пункт 45 к значкам ч. ІС 37а і ч. ІС 37б выглашкы Міністерства внутрішніх діл СР ч. 9/2009 З. з., котров ся імплементує закон о дражнім транспорті і о зміні і доповніню дакотрых законів. Взоры тых значок суть уведжены в додатку ч. 1 к тій выглашці, І. том, часть І. *Вертикальны доправны (дражны) значкы*.

22. Штандардізованы географічны назвы

Подля § 4 абз. 5 закона ч. 184/1999 З. з. в одборных публікаціях, в пресі і в других масмедіях і в уряднім діяльстві органів верейной справы, покля ся в них вживать язык народностной меншыны, попри штандардізованих географічных назвах ся можуть вводити і означіння географічных обектів, котры суть традичны і завжываны в языку народностной меншыны, і в языку народностной меншыны. Подля § 2 абз. 17 закона ч. 215/1995 З. з. о геодезії і картографії у формулації пізнішых приписів (дале і як „закон о геодезії і картографії“) є штандардізація географічной номенклатуры комплексом кроків гарантуючим єдностность географічных назв і повинность їх вживаня. О штандардізації назв необытних географічных обектів і шпеціфічных обитных обектів з теріторії СР, котры суть обсягом основной базы даных про географічну інформачну систему, вжытых у формах словацькых назв обитных і необытних географічных обектів і шпеціфічных обитных обектів з теріторії мімо СР і назв мімоземских обектів, як і о способі переписованя назв географічных обектів і шпеціфічных обитных обектів з теріторії мімо СР з країн вживаючих іншый як латинський алфавіт і іншу як латинску систему писма до латинікы вирішує Уряд геодезії, картографії і катастра СР подля правил словацького правопису зо згодов Міністерства културы СР¹³. Штандардізованы географічны назвы суть повинны вживати видавателі картографічных творів, одборных публікацій, пресы і інших масмедій, органи верейной справы в урядній сфері; еднако то платить

про видавателів картографічных творів і одборных публікацій выдаваних в чуждїм языку, пресы і інших масмедій выдаваних в чуждїм языку. Вживаня назв географічных обектів в языках народностных меншын регулує окремый закон, котрым є закон ч. 184/1999 З. з.¹⁴

23. Означіння географічных обектів у языку народностной меншыны

В згоді з выше цїтованым абзацом § 4 абз. 5 закона ч. 184/1999 З. з. суть назвы географічных обектів (необытних географічных обектів і шпеціфічных обитных обектів з теріторії СР, обитных і необытних географічных обектів з теріторії мімо СР і мімоземских обектів) традичны і завжываны в языку народностной меншыны. Назвы географічных обектів у языку народностной меншыны не суть штандардізованыма географічныма назвами.

24. Здравотницька інштїтуція, інштїтуція соціалных служб і інштїтуція соціалноправной охраны дітей і соціальной курателы

Здравотницьков інштїтуцієв¹⁵ є інштїтуція створена на забезбечованя здравотной старостливости і служб повязаних із здравотнов старостливостев. Здравотницькыма інштїтуціями подля закона ч. 578/2004 З. з. о забезбечованю здравотной старостливости, працівниках в здравотництві, професійных організаціях в здравотництві і о зміні і доповніню дакотрых законів у формулаціях пізнішых приписів суть інштїтуції:

- амбулантной здравотной старостливости;
- інштїтуціональной здравотной старостливости;
- фармацевтічной старостливости.

Подробніша класіфікація здравотницькых інштїтуцій є уведжена в позначці під чаров¹⁶.

Під інштїтуцієв соціалных служб ся розумить інштїтуція заміряна на забезбечіння основных животных потреб фізічной особы створена подля закона ч. 448/2008 З. з. о соціалных службах і о зміні і доповніню закона ч. 455/1991 Зб. о живностнім подниканю (живностный закон) у формулаціях пізнішых приписів¹⁷.

К інштїтуціям соціалных служб подля цїтованого закона належать і:

- соціалны службы кризовой інтервенції;
- соціалны службы на підпору родины з дітми;
- соціалны службы на рішаня неприязной соціальной сітуації завиненой тяжков здравотнов вадов, неприязным здравотным ставом або внаслідку довершіня пенсійного віку.

Конкретны типы інштїтуцій соціалных служб суть уве-

11 Подля § 4а абз. 2 закона ч. 184/1999 З. з. про містный референдум о зміні назвы села/міста платить закон ч. 369/1990 Зб. о сельскім/містьскім зряджіню у формулаціях пізнішых приписів.

12 §4 абз. 2 закона ч. 184/1999 З. з. о вживаню языків народностных меншын.

13 § 18 абз. 1 закона ч. 215/1995 З. з. о геодезії і картографії.

14 § 18 абз. 7 закона ч. 215/1995 З. з. о геодезії і картографії.

15 § 7 абз. 1 закона ч. 578/2004 З. з. о забезбечованю здравотной старостливости, працівниках в здравотництві, професійных організаціях в здравотництві і о зміні і доповніню дакотрых законів.

16 Інштїтуціями амбулантной здравотной старостливости суть: амбуланція 1. общего характеру, 2. шпеціалізованы амбуланції; 3. докторської службы першой помочі, 3а. докторской службы першой помочі про dorosлых, 3б. докторской службы першой помочі про діти і молодеж, 3ц. шпеціалізована стоматологічна служба першой помочі, 4. захранной здравотной службы 4а. амбуланція скорой докторской помочі, 4б. амбуланція скорой здравотной помочі, 4ц. амбуланція скорой докторской помочі з мобільным інтензівным выбавлінём, 4д. амбуланція гелікоптерной захранной здравотной службы, 6) інштїтуція єдноднёвой здравотной старостливости, ц) стаціонарь, д) поліклініка, е) агентура домашній санітарной старостливости, ф) інштїтуція сполочных діагностічных і медіцинських одділїнь, г) мобільный госпіц, г) тканёвы апараты, і) референчна лабораторія.

Інштїтуції інштїтуціональной здравотной старостливости суть: а) шпыталь 1. общій, 2. шпеціалізований, б) санаторій, ц) госпіц, д) дім санітарной старостливости, е) природны лічівы купелі, ф) санаторій купельного лічїня, г) інштїтуція біомедіцинського баданя. Інштїтуції фармацевтічной старостливости регулує § 20 закона ч. 362/2011 З. з. о ліках і медіцинських помічниках і о зміні і доповніню дакотрых законів.

17 § 2 абз. 1 буквы ц) закона ч. 448/2008 З. з. о соціалных службах і о зміні і доповніню закона ч. 455/1991 Зб. о живностнім подниканю (живностный закон) у формулаціях пізнішых приписів.

джены в позначці під чаров¹⁸.

Подля закона ч. 305/2005 З. з. о соціалноправній охрані дітей і о соціалній курателі і о зміні і доповнію дакотрых законів інституція створена і приспособена на імплементацію того закона є інституцієв соціалноправной охрани дітей і соціалной курателы. В зоді з § 71 цітованого закона соціалноправну охрану дітей і соціалну курателу забезпечує окрем органів штатной справы і:

- село;
- высый територіалный цілок;
- акредітованный субект.

25. Служобный контакт

Під служобным контактом ся розумить интерна комуникація робітників органу верейной справы, членів озброєных сил СР, озброєных безпечностных зборів, інших озброєных зборів, Гасічского і захранного збору і сельской поліції, котра ся тыкать їх служобного діятельства. Подля § 6 абз. 1 закона о штанім языку в озброєных силах, Поліцайнім зборі, в Словацькій інформачній службі, в Народнім безпечностнім уряді, в Зборі вязеньской і юстичной стражи СР, в Желізнничній поліції і в Гасічскім і захраннім зборі вживать ся служобним контакті штатный язык. Служобным контактом не є пряма комуникація робітників органу верейной справы, членів озброєных сил СР, озброєных безпечностных зборів, інших озброєных зборів, Гасічского і захранного збору і сельской поліції з обчанами.

26. Озброены силы Словацькой републики, озброены безпечностны зборы, иншы озброены зборы, Гасічскый і захранний збор і сельска поліція

Подля § 2 абз. 1 закона ч. 321/2002 З. з. о озброєных силах СР у формулаціях пізнішых приписів ся на захованя міру і безпечности СР і на выповнєваня повинностей впливають з меджінародных договорів, котрыма є СР вязана, формують озброены силы.

Подля ст. 1 абз. 6 закона ч. 227/2002 З. з. о безпечности штату в часі войны, войнового ставу, выняткового ставу і ставу нужды у формулаціях пізнішых приписів озброены силы творять:

- в ставі безпечности професіональны вояци, вояци в залозі покликаны на регулярны маневры або на выповнєваня задач озброєных сил і вояци добровольной воєньской приправы;

- в часі войны і войнового ставу професіональны вояци, вояци в залозі покликаны на регулярны маневры або на выповнєваня задач озброєных сил, вояци добровольной воєньской приправы, вояци в залозі покликаны до міморядной службы і регістрованы обчане покликаны до міморядной службы, котры суть на основі одводовой процедури одведжены;
- в часі выняткового ставу і ставу нужды професіональны вояци, вояци в залозі покликаны на регулярны маневры або на выповнєваня задач озброєных сил і вояци добровольной воєньской приправы і вояци в залозі покликаны до міморядной службы.

К озброєным безпечностным зборам того часу належать Поліцайный збор і Збор вязеньской і юстичной стражи.

Подля § 1 абз. 1 закона ч. 171/1993 З. з. о Поліцайнім зборі є Поліцайный збор озброєный безпечностный збор, котрый выповнює задачи в рамках внутрішнього порядку, безпечности, боя проти злочінности включно єй організованих форм і меджінародных форм і задачи, котры Поліцайному збору впливають з меджінародных обовязків СР. Подля § 2 абз. 2 того закона поліцайный збор выповнює задачи штатной справы¹⁹ і іншы задачи²⁰, покля так становлюють окремы приписы.

Подля § 1 закона ч. 4/2001 З. з. о Зборі вязеньской і юстичной стражи, Збор вязеньской і юстичной стражи є озброєный безпечностный збор, котрый выповнює задачи в секторі выкону вязніня, выкону тресту однятя слободы, охрани обектів збору, обектів детенчной інституції і в їх близкости, охрани верейного порядку і безпечности в обектах суду, в обектах прокуратуры і в їх близкости.

Подля § 4 абз. 1 буквы т) того закона Збор вязеньской і юстичной стражи в рамках своєї компетенції выповнює задачи органу штатной справы і іншы задачи, покля так становлює тот закон або іншы окремы припис²¹. § 7 абз. 4 закона ч. 184/1999 З. з. говорить і о інших озброєных зборах. Іншы озброєный збор є подля § 2 абз. 3 закона ч. 652/2004 З. з. о органах штатной справы в цолництві і о зміні і доповнію дакотрых законів озброєный збор, котры творять цолници.

Гасічскый і захранний збор є єднотно організованим збором, котрый выповнює задачи в розсягу і за условий становлених законом ч. 315/2001 З. з. о Гасічскім і захраннім зборі і окремыма правными приписами. Гасічскый і зах-

18 Соціалны службы подля типу суть:

Соціалны службы кризової інтервенції, котрыма суть: 1. екстерна соціална служба кризової інтервенції, 2. соціалны службы в інституціях, котрыма суть: 2.1. денный центр низкопорогового характеру, 2.2. інтеграчный центр, 2.3. комунітний центр, 2.4. нічлігарня, 2.5. притулок, 2.6. дім на півдразі, 2.7. інституція на бываня в нужді, 3. соціална служба про діти і родину низкопорогового характеру; соціалны службы на підпору родины з дітми, котрыма суть: 1. поміч при особній старостливости о дітину, 2. поміч при особній старостливости о дітину в інституції дочасной старостливости о діти, 3. служба на підпору гармонізації родинного жывота і робочого жывота, 4. служба на підпору гармонізації родинного жывота і робочого жывота в інституції старостливости о діти до трех років віку дітины, 5. служба вчасной інтервенції; соціалны службы на рішаня неприязной соціалной ситуації внаслідку тяжкой здравотной вады, неприязного здравотного ставу або внаслідку довершіня пенсійного віку, котрыма суть: 1. забезпечованя соціалной службы в інституціях про фізичны особы, котры суть одказаны на поміч іншой фізичной особы, і про фізичны особы, котры довершыли пенсійный вік, котрыма суть: 1.1. інституція підпорованого бываня, 1.2. інституція про сеніорів, 1.3. інституція санітарной старостливости, 1.4. регабілітачный центр, 1.5. дім соціалных служб, 1.6. спеціалізована інституція, 1.7. денный стаціонар, 2. домашня санітарна служба, 3. транспортна служба, 4. служба супроводника і служба передчітателя, 5. тлумачницька служба, 6. посередкованя тлумачницькой службы, 7. посередкованя особной асистенції, 8. пожычованя помічників.

19 Наприклад закон Народной рады Словацькой републики ч. 162/1993 З. з. о обчаньских легітімаціях, закон ч. 190/2003 З. з. о стрілній зброї і муніції і о зміні і доповнію дакотрых законів, закон ч. 48/2002 З. з. о місцю перебуваня чуждінців і о зміні і доповнію дакотрых законів у формулаціях пізнішых приписів.

20 Наприклад Трестный закон, Цівільный споровый порядок, Цівільный мімоспоровый порядок, Справный судный порядок, закон Народной рады Словацькой републики ч. 233/1995 З. з. о судных екекуторах і екекучнім діятельстві (Екекучный порядок) і о зміні і доповнію далшых законів у формулаціях пізнішых приписів, закон ч. 328/1991 З. з. о конкурзі і вырівнаню у формулаціях пізнішых приписів.

21 Наприклад закон ч. 308/1991 З. з. о слободі вровызнаня і статусі церквей і набоженьских обцін у формулаціях пізнішых приписів, закон Народной рады Словацькой републики ч. 278/1993 З. з. о справі маєтку штату у формулаціях пізнішых приписів, закон ч. 314/2001 З. з. о охрані перед пожарами у формулаціях пізнішых приписів, закон ч. 328/2002 З. з. о соціалнім забезпечію поліцайтів і вояків і о зміні і доповнію дакотрых законів у формулаціях пізнішых приписів, закон ч. 475/2005 З. з. о выконі тресту однятя слободы і о зміні і доповнію дакотрых законів у формулаціях пізнішых приписів, закон ч. 125/2006 З. з. о інспекції і о зміні і доповнію закона ч. 82/2005 З. з. о нелегалній роботі і нелегалнім замєстнаваню і о зміні і доповнію дакотрых законів у формулаціях пізнішых приписів, закон ч. 221/2006 З. з. о выконі вязніня у формулаціях пізнішых приписів.

ранный збор є підряджений міністрови внутрішніх діл СР²². Подля § 3 абз. 1 того закона Гасічський і захранный збор выповнює задачі штатной справы в секторі охрани перед пожарами²³.

Сельска поліція є подля § 2 закона ч. 564/1991 Зб. о сельській поліції у формуляціях пізніших приписів порядкова формація выповнююча задачі в контексті сельских діл утримованя верейного порядку, охрани животного оточіння в селі і выповнєваню задач выпливаючіх з общо обовязных наряджінь села, з резолюцій сельского заступительства і з рішінь старосты села. Сельску поліцію створює і рушить село общо обовязным наряджінєм.

27. Справный делікт

Під справным деліктом ся в контексті закона ч. 184/1999 З. з. розумить протиправный skutok, котрым ся порушують становлены параграфы закона. Справного делікту ся може допустити орган верейной справы (в припадах подля § 76 абз. 1 букв а) аж г) закона ч. 184/1999 З. з.), юридична особа або фізична особа podnikatel (в припаді подля § 76 абз. 2 закона ч. 184/1999 З. з.).

Ст. V

Особна компетенція

Особну компетенцію закона ч. 184/1999 З. з. регулує § 1 абз. 1 цитованого закона, подля котрого має право вживати язык народностной меншыны обчан СР, котрый є особов, котра належить к народностній меншыні. То значить, же право вживати язык народностной меншыны є детерміноване двома условіями, а то словацькой штатнов приналежностев і приналежностев к народностній меншыні. Условії набываня, страты і докладованя обчанства СР регулує закон ч. 40/1993 З. з. о штатнім обчанстві Словацькой републіки у формуляціях пізніших приписів. Даны о словацькій штатній приналежности суть уведжены наприклад в обчанській легітімації. Другым условієм є: быти особов, котра належить к народностній меншыні.

Подля ст. 12 абз. 3 уставы каждый має право слободно вирішувати о своїй народности. Заказують ся будьякы вливы на процес того вирішованя і вшыткы способы натиску, якы бы вели к однароднєваню. Органы верейной справы не сондують шпеціально приналежность особы к народностній меншыні, але выходять з предпозкладу, же покля хоче особа апліковати право на вживаня языка народностной меншыны, пак тотя осова поважує ся за особу, котра належить к народностній меншыні. З даныма о приналежности особы к народностній меншыні треба нарабляти подля установлєнь закона ч. 122/2013 З. з. о охрані особных даных і о зміні і доповнїню дакотрых законів у формуляціях пізніших приписів²⁴.

Покля особа сповнює обидві условії, може вживати язык народностной меншыны в тых селах, котры суть зафіксованы в теріторіалній компетенції закона ч. 184/1999 З. з.

Ст. VI

Теріторіална компетенція

Теріторіална компетенція закона ч. 184/1999 З. з. є становлена в § 2 абз. 1 в споїню з § 7ц абз. 1 і 2 закона ч. 184/1999

З. з., причім про дакотры установлєня закона платить выняток з теріторіалной компетенції. Законом становлена теріторіална компетенція не платить про слідуочі установлєня закона ч. 184/1999 З. з.:

- § 2 абз. 8: обчане СР, котры суть особами, котры належать к народностній меншыні, можуть в уряднім контакті в селі, котре не сповнює условії подля абзаца 1, в устній комунікації вживати язык народностной меншыны, покля з тым робітник органу верейной справы і особы участны на процесі суть согласны;
- § 4 абз. 5: в одборных публікаціях, в пресі і інших масмедіях і в уряднім діяльстві органів верейной справы, покля ся в них вживать язык народностной меншыны, ся попри штандардизованых географічных назвах можуть уводити і назвы географічных обектів, котры суть традиційні і завжываны в языку народностной меншыны, і в языку народностной меншыны;
- § 4 абз. 6 друге речіння: вшыткы написы і ознамліня, котры мають інформувати шыроку громаду, головно в склепах, шпортовых обектах, рештавраціях, на улицях, коло драг і над нима, на аеропортах, автобусовых станіцях і влакових станіцях, можуть ся уводити і в языку народностной меншыны;
- § 4 абз. 7: написы на памятникых, помниках і памятных таблах можуть ся уводити попри штатнім языку і в языку народностной меншыны;
- § 5б: обчане СР, котры суть особами, котры належать к народностній меншыні, мають право розшырєвати і приімати інформації в языку народностной меншыны посередництвом Розгласу і телевізії Словації. Регіональне і локальне высиланя телевізійной програмовой службы або розгласовой програмовой службы в языках народностных меншын ся реалізує за условій регулованых окремыма законами.

Выше уведжены параграфы платять про цілу теріторію СР.

Основнов єдиніцєв теріторіалной компетенції, котра є зафіксована в остатніх параграфах закона ч. 184/1999 З. з., є село. То значить, же предметна дікція закона ся тыкать сел, котрых список є уведжений в наряджіню ч. 221/1999 З. з. Подля § 2 абз. 1 закона ч. 184/1999 З. з. условієм про вживаня языка народностной меншыны в уряднім контакті є, жебы обчане, котры належать к народностній меншыні зо сталым перебуванєм в селі творили подля выслідків двох по собі наслідуочіх списовань жытельства найменше 15% жителів. Тото условіє ся аплікує в навязности на § 7ц абз. 1 закона ч. 184/1999 З. з., подля котрого ся під двома по собі наслідуочіма спписованями жытельства розумлять списованя жителів, котрых выслідкы были выголошены по 1. юлу 2011 р. Выходячі з того, же при інтерпретації уведжєных формуляцій закона ч. 184/1999 З. з. часто настають неясности, треба спомянути слідуочє:

Наряджіня ч. 221/1999 З. з. виходить з выслідків Списованя жителів, домів і кварталів з року 1991. Наряджіня ч. 221/1999 З. з. было выдане подля § 2 абз. 2 закона ч. 184/1999 З. з. о вживаню языків народностных меншын у формуляціях пізніших приписів, котре становило список сел/міст, в котрых творять подля посліднєго списованя

²² § 2 закона ч. 315/2001 З. з. о Гасічскім і захранным зборі у формуляціях пізніших приписів.

²³ Закон ч. 314/2001 З. з. о охрані перед пожарами.

²⁴ Методічна інструкція ч. 1/2013 Уряду на охрану особных даных СР к терміну особны даны уводить: „Особныма даныма суть нелем тітул, мєно, прїзвіско, адреса і далшы контактны даны, датум народжіня, родне чїсло, як і даны о справованю або діяню, біометрічны даны, але і будьякы інформації о особных характеристіках, обставинах або о інших шпеціфічных знаках, котры характеризують або выявляють фізичну, фізіологічну, псіхічну, економічну, культурну або соціалну ідентіту конкретной фізичной особы.“ Доступне на: https://dataprotection.gov.sk/uoou/sites/default/files/metodicke_usmernenie_c.1_2013_k_pojmu_osobne_udaje.pdf.

жытелі народностных меншын найменше 20% населіня (з оглядом на то, же уведжена формуляція закона была прыята в році 1999, то посліднім Списованём жытелів, домів і кварталів ся розумить Списованя жытелів, домів і кварталів з року 1991.) Внаслідку закона ч. 204/2011 З. з., котрым ся мінить і доповнюе закон ч. 184/1999 З. з., настала зміна установліня § 2 абз. 1 в насліднім § 2 абз. 2, а то така, же право вживати язык народностной меншыны в уряднім контактї маюць обчане СР в селах/містах, в котрых жытелі народностных меншын творять найменше 15 % населіня у двох по собі наслідуючїх списованях жытелів. Но тота зміна ся зачне практічно апліковати аж по выголошіню выслідків із Списованя жытелів, домів і кварталів в році 2021.

Подля § 7ц абз. 2 закона ч. 184/1999 З. з. установліня § 2 абз. 1 не платять про тоты села/міста, котры суть уведжены в наряджіню влады Словацькой републікы подля § 2 абз. 2 платного од 1. юла 2011 р., причім тоты села/міста право вживати язык народностной меншыны стратять, покля подля выслідків трёх по собі наслідуючїх списовань жытелів по 1. юлу 2011 р. обчане Словацькой републікы, котры суть особами, котры належать к народностній меншынї і маюць місце сталного бываня в данім селі/місті, ани раз не досягнуть в селі/місті найменше 15 % жытелів. Подля платной легіслатывы, котра ся дотыкає вживаня языків народностных меншын, треба і дале, аж до прыята нового наряджіня влады в році 2021, поступати подля наряджіня ч. 221/1999 З. з. З уведженого выходить, же не мож мінити розсяг прав тыкаючїх ся вживаня языків народностных меншын перед прыятём новой правной нормы. В селах/містах становленых в наряджіню ч. 221/1999 З. з. можуть вживати язык даной народностной меншыны особы становлены в статї V тых методічных інструкцій, і то все язык конкретной народностной меншыны, котра в тім селі/місті жыє і сповнює уведженим законом становлены крітерії. Покля в селі/місті сповнює тоты крітерії веце народностных меншын, можуть ся їх языки вживати паралелно.

Список сел/міст є розділений подля окремых народностных меншын, то значить, же обягує список сел/міст, в котрых обчане СР, котры належать к малярській, німецькій, ромській, русинській і українській народностній меншынї творять найменше 20 % населіня. Жебы мож было посудити, ці про дане село/місто платять установліня закона ч. 184/1999 З. з. з теріторіалнов компетенціев, треба перевірити, ці ся находить у списку сел/міст уведженим в наряджіню ч. 221/1999 З. з., як і в списку конкретной народностной меншыны.

Ст. VII

Предметна компетенція

Закон ч. 184/1999 З. з. регулує вживаня языків народностных меншын передовшыткым у тых областях:

- вживаня языка народностной меншыны в уряднім

контактї;

- вживаня языка народностной меншыны на засіданю органів верейной справы;
- вживаня языка народностной меншыны при веджіню кронікы села;
- вживаня языка народностной меншыны в урядній агенді;
- означіня в языку народностной меншыны;
- містный референдум о зміні означіня села;
- вживаня языка народностной меншыны в судных процесах і в сфері передшкольської выховы, основных школ, середніх школ і культуры (закон ч. 184/1999 З. з. в тім припадї одказує на окремы законы²⁵);
- вживаня языка народностной меншыны в здравотницьких інституціях і в інституціях соціальных служб або в інституціях соціальноправной охраны дітей і соціальной курателы;
- інформованя шырокой громады в языку народностной меншыны;
- розшырваня і приїманя інформацій в языку народностной меншыны;
- вживаня языка народностной меншыны органами верейной справы і їх повинности;
- вживаня языка народностной меншыны в служобнім контактї в сельській/міській поліції;
- вживаня языка народностной меншыны в комунікації з членами озброєных сил СР, озброєных безпечностных зборів, інших озброєных зборів, Гасічского і захранного збору і сельской/міської поліції;
- компетенції і правомочі уряду влады²⁶ в сфері вживаня языків народностных меншын;
- справны делікты в сфері вживаня языка народностной меншыны.

Ст. VIII

Урядный контакт

Близша дефініція терміну урядный контакт є уведжена в ст. IV пункт 7 тых методічных інструкцій. Урядный контакт як комплекс діятельства і актив повинных субектів в комунікації з обчанами ся ділить на дві сфери: устный урядный контакт і писомный урядный контакт. Закон ч. 184/1999 З. з. діференцує тоты дві формы урядного контакту і становлює про них окремы правила.

1. Устный урядный контакт

В припадї устного урядного контакту подля § 2 абз. 8 закона ч. 184/1999 З. з. платить, же обчан СР, котрый є особов, котра належить к народностній меншынї, може на цілій теріторії вживати язык народностной меншыны в уряднім контактї, покля з тым робітником органу верейной справы і особы участны на процесі суть согласны. Тото установліня платить про еденадцять языків народностных меншын²⁷. То значить, же обчан СР, котрый є особов, котра належить к народностній меншынї, може вживати

25 § 5 абз. 1 і 2 закона ч. 184/1999 З. з. о вживаню языків народностных меншын у формуляціях пізнішых приписів.

26 Подля § 5 абз. 2 буквы е) пункт 4 Організачного подярку Уряду влады СР генералный таємник служобного уряду забезпечує выповнєваня задач подля закона ч. 184/1999 З. з. о вживаню языків народностных меншын. Подля ст. 23 абз. 2 буквы е) Організачного порядку Уряду влады СР Канцеларія генералного таємника служобного уряду реалізуючі свою агенду, головно забезпечує выбавлєваня подань подля закона ч. 184/1999 З. з. в кооперації з Урядом уповномоченого влады Словацькой републікы про народностны меншыны. Подля ст. 23 абз. 2 буквы ф) Організачного порядку Уряду влады СР Канцеларія генералного таємника служобного уряду реалізуючі свою агенду, забезпечує головно одборну і методічну поміч органам верейной справы і організачным частям безпечностных і захранных зборів при імплементації закона о вживаню языків народностных меншын у кооперації з Урядом уповномоченого влады Словацькой републікы про народностны меншыны. Подля ст. 23 абз. 2 буквы г) Організачного порядку Уряду влады СР Канцеларія генералного таємника служобного уряду реалізуючі свою агенду, головно забезпечує выпрацюваня справы раз за два роки о ставі вживаня языків народностных меншын на теріторії Словацькой републікы в кооперації з Урядом уповномоченого влады Словацькой републікы про народностны меншыны і ей предложіня на засіданя влады посередництвом ведучого уряду влады.

27 Подробніше к языкам народностных меншын вживаных на теріторії Словацькой републікы позерай в ст. IV. пункт 3 тых методічных інструкцій.

в уснім уряднім контактї язык народностной меншыны, покля з тым робітник органу верейной справы і особы участны на процесі суть согласны, і в селї/містї, котре не є уведжене в наряджіню ч. 221/1999 З. з. Покля иде о устну форму поданя, платяты про него условї становлены в § 2 абз. 8 закона ч. 184/1999 З. з. Покля є того устне поданя доповнене писомнов формов поданя, потім иде о писомный урядный контакт, про котрый не платить цитоване установлїня.

В селах/містах уведжених в наряджіню ч. 221/1999 З. з. ся конкретный язык народностной меншыны може вживати в уснім і писомнім уряднім контактї. Орган верейной справы в тых селах/містах є подля § 7 абз. 2 закона ч. 184/1999 З. з. повинный створити условї про вживаня языка народностной меншыны.

(Продовжіня в далшїм чїслї.)

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ, Торонтська універзіты, Канада

80 років од смерті першого русиньского романописателя Емілія Кубека

Емілій Кубек (Emil Kubek, Emilij A. Kubek) нар. 23. 11. 1857 у Штефурові, в тогдышнім Угорьскім кралєвстві, днесь на території Словакії, умер 17. 7. 1940 у Маганой Сіті, штаті Пенсілванія, США. Быв священником, лексікографом, писателєм русиньской народной орьентації в США.

Е. Кубек був грекокатолицьким священником Пряшівской епархії (рукоположений в 1881 р.). По службі почас скоро двох десятєроч у селі Снаков у Пряшівській області (1885 – 1904) емігровав до США і од 1904 р. до самой смерті повнив повинности священника в Маганой Сіті.

Перед одходом з Европы Е. Кубек скончів свою найважнїшу языкознательську роботу – поровнательный словник **„Старославянській-оугорській-русській-нїмецькій словарь кь священному писанію“** (1906). Він став найпродуктивнїшим русиноязычным писателєм у США, опубліковав велику кількость ліричних поезій і повідань. У векшыні з них переважовали теми носталгії за русиньсков отчїзнов, охабленов навсе. **Е. Кубек є автором єдиного русиньскоязычного роману, выданого в США.** Є то тритомный роман **„Marko Šoltys: roman iz žit'ja Podkarpatskoj Rusi“**, написаний єго родным діалектом Пряшівской області (латиньскыма буквами) і вышов у єго штиритомнім зборнику творів **„Narodny povisti i stichi“** (1922 – 1923).

Література: František Dancák, „Z galérie našich rodolubov: Emil Kubek“, in *Gréckokatolícký kalendár 1977* (Bratislava, 1976), s. 151-155; Микола Мушинка, „Емілій Кубек – перший романіст Закарпаття“, in: *Український календар 1980* (Варшава, 1980), с. 213-215; František Dancák, *Emil Kubek: kňaz, básnik, spisovateľ, jazykovedec, rodolub* (Prešov, 1999).

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ *зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 380-381, переклад із українського языка: А. З.*

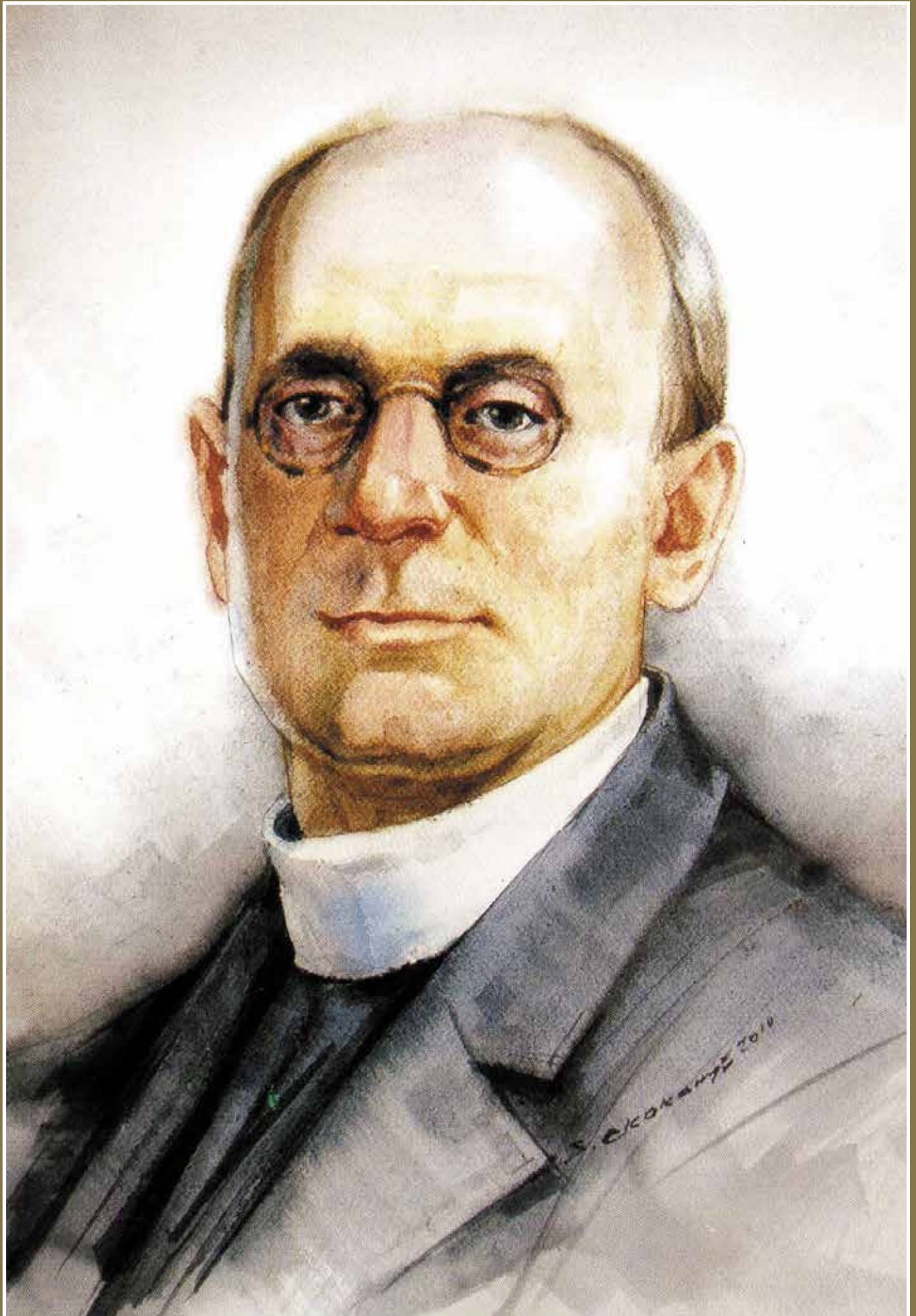
• Грїб Еміла Кубека зо женов Марїєв на цїнтерю в Маганой Сіті у США.

РУСИН Одборный і літературный часопис выдавать Академія русиньской культуры в СР (6х гоцне, náklad 1100 ks, IČO: 17079748). Предплатне 12 євр. Адреса редакції: Академія русиньской культуры в СР, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Телефон: 0917 171 912. Шефредактор: Мгр. Александер Зогуляк, языковий редактор: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., редактор: Мгр. Міхал Павліч, ПгД. Регістрацны чїсла: ISSN 1339-5483, EV 328/08, МІЇ 49 589. Адреса на інтернеті: www.rusynacademy.sk, e-mail: rusyn@stonline.sk. Выдане 9. октобра 2020 р.

**KULT
MINOR**

FOND NA PODPORU KULTURY NARODNOSTNYCH MENŠIN

Realizované z finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

• Народный умілець України Василь Скакандій: Портрет о. Емілія Кубека, 2010, акварел

• Народный уміелець України Василь Габда: Село, олій.